บทที่ ๒

ศาลต่างประเทศตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖

สัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖[๑]

สัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ เกิดจากความต้องการร่วมกันของรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียในอันที่จะแก้ไขปัญหาเรื้อรังต่าง ๆ ที่คนในบังคับอังกฤษประสบในดินแดนประเทศราชภาคเหนือของไทย ได้แก่ ปัญหาคดีความป่าไม้ โจรผู้ร้ายและการใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบของเจ้านายขุนนาง จากประสบการณ์ที่ผ่านมารัฐบาลทั้งสองได้ประมวลว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาดังกล่าวคือ การที่เจ้านายขุนนางไม่สามารถควบคุมความสงบบริเวณพรมแดน การให้สัมปทานป่าไม้อย่างไม่มีระเบียบ ตลอดจนการศาลที่ล้าสมัยไม่ให้ความยุติธรรมแก่คนในบังคับต่างชาติ การที่ไทยส่งข้าหลวงไปตัดสินคดีความหรือระงับเหตุเป็นครั้งคราว และมีสารตรากำชับให้เจ้านายขุนนางดูแลจับกุมโจรผู้ร้ายที่ปล้นชิงทรัพย์คนในบังคับนั้น เป็นการแก้ที่ปลายเหตุทำให้ไม่ได้ผลเต็มที่ ทั้งไทยและอังกฤษต่างมีปัญหาที่ต้องร่วมมือกันแก้ไข กล่าวคือ ฝ่ายไทยต้องรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศราช แต่ไทยไม่มีอำนาจแทรกแซงการปกครองในประเทศราชภาคเหนือเลย ข้าหลวงที่ส่งไปตัดสินคดีความเพียงชั่วคราว มิอาจบังคับบัญชาเจ้านายขุนนางได้ เมื่อข้าหลวงกลับกรุงเทพฯ เจ้านายขุนนางก็ประพฤติตามใจชอบของตนอีก เป็นปัญหาที่รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียเข้าใจและเห็นใจไทย จึงพยายามส่งเสริมให้ไทยขยายอำนาจเข้าไปปกครองประเทศราชภาคเหนืออย่างเต็มที่[๒]

---

[๑]คำเรียกว่า "สัญญาเชียงใหม่" นี้ ใช้ตามเอกสารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า "สนธิสัญญาเชียงใหม่" ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในปัจจุบัน.

[๒]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ.๑๒๓๔ เลขที่ ๒๑๖๔ หนังสือลอดแอชลี อีเดน เลบเตอแนนต คอเวอนเนอ เบงกอล กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒ ก.ค. ค.ศ. ๑๘๗๗.

ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ของคนในบังคับของตนด้วย สำหรับอังกฤษนั้น อังกฤษยังมีปัญหาในการจัดการปกครองดินแดนพม่าที่อังกฤษยึดครองได้ และอังกฤษยังยึดครองพม่าได้เพียงบางส่วนเท่านั้น[๑] ยังไม่สามารถขยายการบริหารการปกครองไปยังพรมแดนที่ประชิดกับพรมแดนประเทศราชภาคเหนือของไทย ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชนกลุ่มน้อยต่างๆ อังกฤษจึงไม่อาจควบคุมคนในบังคับที่เดินทางเข้าออกระหว่างเขตพม่ากับประเทศราชภาคเหนือได้ ทั้งบริเวณพรมแดนประเทศราชภาคเหนือของไทยกับพม่าเองก็มีปัญหาสิทธิความเป็นเจ้าของ เพราะในสมัยนั้นฝ่ายใดมีอำนาจก็จะขยายอิทธิพลเข้ามาครอบครองผลัดเปลี่ยนกันไป ปัญหาของทั้งสองฝ่ายทำให้ไม่สามารถดำเนินการแก้ปัญหาด้วยตนเอง จำต้องร่วมมือกัน

รัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียเริ่มการเจรจาเพื่อขจัดปัญหาของคนในบังคับ โดยรัฐบาลไทยได้ส่งคณะทูตประกอบด้วย พระยาเจริญราชไมตรี อธิบดีศาลต่างประเทศกรุงเทพฯ พระยาสมุทบุรานุรักษ์ผู้บังคับการเมืองสมุทปราการ และพระมหามนตรีศรีองครักษ์สมุห เจ้ากรมตำรวจในขวา ไปเจรจากับคณะผู้แทนของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ปรากฏว่าการเจรจาดำเนินไปด้วยดี ผู้แทนของทั้งสองฝ่ายได้ลงนามใน "สนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอินเดีย เพื่อส่งเสริมการติดต่อทางพาณิชย์ระหว่างพม่าของอังกฤษกับอาณาเขตเมืองเชียงใหม่ ลำปางและลำพูน" หรือเรียกสั้น ๆ ว่า "สัญญาเชียงใหม่" (Treaty of Chiengmai) ณ เมืองกัลกัตตา ในวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๖ และแลกเปลี่ยนสัตยาบัน ในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๗ สัญญาทั้งหมดมี ๑๖ ข้อ มีสาระสำคัญ เกี่ยวกับการป้องกันปราบปราม

---

[๑]อังกฤษยึดครองหัวเมืองมอญของพม่าได้ใน พ.ศ. ๒๓๖๙ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๙๒ อังกฤษยึดได้ดินแดนพม่าตอนใต้ และสามารถยึดครองพม่าได้ทั้งประเทศในปี พ.ศ. ๒๔๒๘

โจรผู้ร้าย การพิจารณาตัดสินคดีความและการป่าไม้ มีรายละเอียดดังนี้คือ

การป้องกันปราบปรามโจรผู้ร้าย ปรากฏในสัญญาข้อ ๑, ๒ และ ๓ ว่า ไทยรับจะให้เจ้านครเชียงใหม่ตั้งด่านกองตระเวณ มีเจ้าพนักงานตรวจตราความสงบบริเวณริมฝั่งแม่น้ำสาลวินในส่วนที่เป็นเขตแดนเมืองเชียงใหม่ เจ้าพนักงานของทั้งสองฝ่าย มีหน้าที่คุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของคนในบังคับอีกฝ่ายหนึ่งที่เดินทางเข้าไปค้าขายในเขตแดนของตน แต่ผู้เดินทางต้องมีหนังสือเดินทางสำหรับตัว ที่ทางราชการมอบให้ ในหนังสือเดินทางสำหรับตัวต้องระบุชื่อ ตำหนิและจุดประสงค์ในการเดินทาง หนังสือนี้ต้องเปลี่ยนใหม่ทุกครั้ง หากผู้เดินทางไม่มีหนังสือเดินทางเจ้าพนักงานในท้องที่นั้น ๆ จะส่งตัวกลับโดยไม่ทำอันตราย ในกรณีที่มีผู้ร้ายข้ามแดน เจ้าพนักงานทั้งสองฝ่ายต้องติดตามจับตัวผู้ร้ายโดยเร็ว หากผู้ร้ายเป็นคนไทยต้องส่งให้เจ้าหน้าที่ไทยที่เชียงใหม่ ถ้าเป็นคนในบังคับอังกฤษต้องส่งให้ข้าราชการอังกฤษที่เมืองยองสะลินในเขตพม่า ผู้ร้ายไม่ว่าเป็นคนชาติใดถ้าไม่มีหนังสือเดินทางจะถูกชำระตัดสินตามกฎหมายของบ้านเมืองนั้น ๆ ส่วนทรัพย์สินที่ผู้ร้ายแย่งชิงไป เจ้าพนักงานจะชำระแล้วส่งคืนเจ้าทรัพย์

ประการที่สอง เกี่ยวกับการพิจารณาตัดสินคดีความ ระบุไว้ในสัญญาข้อ ๕ – ๙ ว่า กษัตริย์ไทยจะแต่งตั้งผู้ที่เหมาะสมขึ้นไปรับตำแหน่งตุลาการประจำเมืองเชียงใหม่ มีอำนาจชำระคดีที่คนในบังคับอังกฤษฟ้องคนพื้นเมืองที่เมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ส่วนคดีที่คนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลย ตุลาการมีอำนาจชำระตัดสินได้เฉพาะผู้ที่ไม่มีหนังสือสำหรับตัว ผู้ที่มีหนังสือสำหรับตัวตุลาการไม่มีอำนาจชำระได้ ยกเว้นแต่ว่าจำเลยนั้นยินยอมให้ชำระ มิฉะนั้นต้องส่งคดีไปชำระที่ศาลอังกฤษที่เมืองยองสะลินในเขตพม่า หรือศาลกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ ในกรณีที่ทั้งโจทย์และจำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษอาศัยอยู่ในเขตไทยยินยอมให้ตุลาการชำระแล้วโจทก์และจำเลยยอมตกลงกันได้ก็ถือว่าคดีนั้นสิ้นสุดลง เช่นเดียวกับคนไทยอยู่ในเขตอังกฤษจะให้ตุลาการอังกฤษชำระตัดสินก็ได้

ในทุก ๆ คดี เจ้าพนักงานของทั้งสองฝ่ายจะให้ความร่วมมือในการส่งคำฟ้องกล่าวหา คำให้การของโจทก์จำเลย คำให้การของพยานและตัวพยานหลักฐานให้ตามที่อีกฝ่ายหนึ่งขอร้องมาเพื่อใช้ในการตัดสินคดี นอกจากนี้เจ้าพนักงานทั้งสองฝ่ายมีสิทธิไปนั่งฟังการชำระคดีได้ในคดีที่คนในบังคับของตนเกี่ยวข้อง จะเรียกเอาคำกล่าวหา คำให้การและคำพยานจากศาลก็ได้

ประการสุดท้าย คือ การทำป่าไม้ ตามสัญญาข้อที่ ๑๐ ระบุว่าคนในบังคับอังกฤษที่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวจะไปทำป่าไม้ที่เมืองเชียงใหม่ ลำปางและลำพูน หากจะทำหนังสือสัญญาใด ๆ กับเจ้าของป่าต้องระบุกำหนดเวลาให้แน่ชัด หนังสือสัญญาต้องทำเป็นสองฉบับ เก็บไว้คนละฉบับ ในหนังสือสัญญาต้องประทับตราข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศที่เชียงใหม่และตราของพระเจ้าเชียงใหม่เป็นสำคัญ ส่วนสำเนาหนังสือสัญญาต้องส่งให้ข้าหลวงอังกฤษที่เมืองยองสะลินในเขตพม่าทุกครั้ง หากคนในบังคับอังกฤษที่มีหนังสือสำหรับตัวกระทำผิดสัญญาจะต้องชำระค่าเสียหายให้แก่เจ้าของป่าตามที่กงสุลอังกฤษหรือข้าหลวงอังกฤษที่ยองสะลินเห็นสมควร แต่ถ้าคนในบังคับผู้นั้นไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวจะต้องถูกชำระตัดสินตามกฎหมายของบ้านเมือง ข้าหลวงตุลาการและเจ้านครเชียงใหม่มีหน้าที่ควบคุมมิให้เจ้าของป่าทำสัญญาซ้ำซ้อน รวมทั้งต้องให้ความสะดวกแก่คนในบังคับอังกฤษที่มาติดต่อค้าขายด้วย

จากสาระสำคัญของข้อสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าสัญญานี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขปัญหาของคนในบังคับอังกฤษที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายในเขตประเทศราชภาคเหนืออย่างเต็มที่ แต่การทำสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ นี้มีข้อที่น่าสังเกตอยู่ ๒ ประการด้วยกัน คือ การทำสัญญาครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายทางการเมืองแอบแฝงอยู่และสัญญานี้เป็นสัญญาที่เกี่ยวข้องกับกิจการภายในของประเทศราชภาคเหนือโดยตรง แต่เจ้านายขุนนางกลับไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำสัญญาและไม่มีหลักฐานว่าได้มีปฏิกริยาต่อต้านอย่างรุนแรงเกิดขึ้นแต่อย่างใด

ประการแรก การทำสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ มีจุดมุ่งหมายทางการเมืองแอบแฝงอยู่ กล่าวคือ ในระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกลุ่มผู้สนับสนุนได้ดำเนินการทางการเมือง เพื่อรวมอำนาจมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์[๑] มีการสถาปนาองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสร้างฐานอำนาจของพระองค์ เช่น องคมนตรีสภา (Council of State) เพื่อเป็นปากเสียงสนับสนุนกษัตริย์ และตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ เพื่อรวบรวมอำนาจการเก็บภาษีอากรและยกเลิกระบบการกระจายภาษีอากรไปยังพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีผู้ใหญ่ ตามสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ นี้แสดงให้เห็นว่าไทยเริ่มนโยบายแทรกแซงการบริหารบ้านเมืองของประเทศราชภาคเหนือ โดยมีจุดมุ่งหมายจะยึดอำนาจการปกครองในที่สุด การดำเนินนโยบายเช่นนี้ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการหยั่งเชิงกลุ่มขุนนางหัวเก่า นำโดยสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับการที่ไทยจะแทรกแซงกิจการภายในของเมืองประเทศราชภาคเหนือ สมเด็จเจ้าพระยาถือว่าประเทศราชภาคเหนือเป็นเมืองอิสระที่มาสวามิภักดิ์ต่อไทยไม่ใช่เมืองขึ้น แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า "ฉันว่าสามิภักดิ์จริงแต่คนตระกูลนี้ แต่เมืองไม่ได้สามิภักดิ์ เราตีได้แล้วตั้งให้อยู่ต่างหาก ใครพูดดังนี้เห็นจะไม่ถูก ท่านว่านั้นแลเขาพูดกันอยู่อย่างนั้น มันจึงเปรี้ยวนัก"[๒] การดำเนินนโยบายแทรกแซงกิจการภายในของประเทศราชภาคเหนือจึงอาจเป็นการประกาศให้กลุ่มขุนนางข้าราชการเห็นว่าพระองค์มีอิสระและมีอำนาจเต็มที่

---

[๑]เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์, "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ประวัติศาสตร์และการเมือง (นครหลวง: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖), หน้า ๑๙๖.

[๒]พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์ฯ วันอาทิตย์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๖ จ.ศ. ๑๒๓๗ ใน ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, เจ้าคุณกรมท่า (กรุงเทพมหานคร : เซนทรัล-เอกซเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๘๑.

ในการวางนโยบายการปกครองบ้านเมืองโดยไม่จำเป็นต้องได้รับความเห็นพ้องจากสมเด็จเจ้าพระยาฯแต่อย่างใด นอกจากนี้การขยายอำนาจของพระมหากษัตริย์ไปยังหัวเมืองที่สำคัญเช่นนี้จะสร้างฐานอำนาจทางกำลังคนและทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี เป็นประโยชน์ในการสร้างสมอำนาจเพื่อวางรากฐานการรวมอำนาจเข้าสู่องค์พระมหากษัตริย์ และเป็นข้อต่อรองที่มีน้ำหนักดีพอที่จะคานอำนาจกับกลุ่มขุนนางหัวเก่าได้

การที่สมเด็จเจ้าพระยาฯและกลุ่มขุนนางหัวเก่าไม่ได้คัดค้านนโยบายนี้อย่างเต็มที่ก็เพราะนโยบายการแทรกแซงกิจการภายในของประเทศราชภาคเหนือนี้ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียและกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯมาตลอด ถึงขั้นที่รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียและกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯสนับสนุนให้ไทยยึดอำนาจการปกครองประเทศราชภาคเหนือจากเจ้านายขุนนางพื้นเมืองและส่งข้าราชการไทยไปปกครองเอง สมเด็จเจ้าพระยาและกลุ่มขุนนางหัวเก่าจึงเกรงว่าการขัดขวางนโยบายนี้อาจจะสร้างความไม่พอใจให้อังกฤษได้ จึงได้แต่นิ่งเฉยอยู่ ประกอบกับนายโทมัส นอกซ์ กงสุลอังกฤษได้เคยแสดงความไม่พอใจอย่างมากที่สมเด็จเจ้าพระยาฯไม่ได้ดำเนินการอย่างเด็ดขาดในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศราชภาคเหนือ ถึงกับกล่าวหาว่าสมเด็จเจ้าพระยาฯแย่งชิงอำนาจการปกครองบ้านเมืองไปจากพระมหากษัตริย์[๑] ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯมิได้ดำเนินนโยบายอย่างแข็งกร้าวฉับพลัน แม้จะส่งข้าหลวงไทยไปประจำอยู่ที่เชียงใหม่ แต่อำนาจของข้าหลวงยังถูกจำกัดอยู่เฉพาะการต่างประเทศ และตามสัญญาที่ไทยทำกับเจ้านครเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ นั้น มีข้อระบุว่าให้ส่งเจ้านายขุนนางมาฟังการชำระคดีที่ศาลต่างประเทศเพื่อฝึกหัดเรียนรู้ข้อราชการนั้น เหมือนกับว่ารัฐบาลไทยจะยกเลิกการมีข้าหลวงไทยประจำเชียงใหม่เมื่อเจ้านายขุนนางพร้อมที่จะดำเนินการติดต่อกับต่างประเทศเองและมีความรู้ความชำนาญทางด้านการศาลเพียงพอ

---

[๑]หจช., ร.๕ กต. ๑๔ จ.ศ. ๑๒๓๒, ๑๒๓๔ – ๑๒๓๕, หน้า ๒๖๕.

นอกจากนี้การทำสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ ยังเป็นการประกันว่าประเทศราชภาคเหนือเป็นดินแดนของไทย เป็นการป้องกันการแทรกแซงยึดครองของต่างชาติได้อีกชั้นหนึ่งด้วย

ข้อที่น่าสังเกตประการที่ ๒ คือ สัญญานี้เป็นสัญญาที่เกี่ยวข้องกับกิจการภายในของประเทศราชภาคเหนือโดยตรง แต่เจ้านายขุนนางกลับไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำสัญญาและไม่มีหลักฐานว่าได้เกิดปฏิกริยาต่อต้านอย่างรุนแรงแต่อย่างใด รัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียได้เจรจาและลงนามในสัญญาเรียบร้อยแล้ว ไทยจึงได้ให้พระ-พิเรนทรเทพเจ้ากรมตำรวจในขวาถือหนังสือสัญญาไปแจ้งแก่เจ้านครเชียงใหม่ และเจ้า-นายขุนนางเมืองอื่น ๆ ให้ทราบเพื่อรับไว้ปฏิบัติ การที่เจ้านายขุนนางประเทศราชภาคเหนือยอมรับสัญญาเชียงใหม่แต่โดยดี ทั้ง ๆ ที่ประเทศราชภาคเหนือเคยมีอิสระในการติดต่อกับต่างชาติมาก่อนและในช่วงสมัยพระเจ้ากาวิโลรสฯ (พ.ศ. ๒๓๕๖ – ๒๔๑๓) เองนั้น เจ้านายก็ได้ปฏิเสธไม่ยอมรับว่าสัญญาที่ไทยทำกับต่างประเทศมีผลบังคับถึงประเทศราชภาคเหนือ[๑] อาจเนื่องมาจากสาเหตุ ๓ ประการด้วยกันคือ เจ้านายขุนนางกลัวการบีบบังคับจากอังกฤษ สถานการณ์ภายในประเทศราชภาคเหนือไม่พร้อมที่จะต่อต้านอำนาจของไทยและประเทศราชภาคเหนือขาดผู้นำในการต่อต้าน

สาเหตุประการแรกนั้น จะเห็นได้ว่าในการแก้ไขปัญหาคดีความต่าง ๆ ที่ผ่านมา กงสุลอังกฤษดำเนินอย่างแข็งกร้าวกับเจ้านายขุนนางที่แพ้คดี ได้เรียกร้องให้ชำระค่าเสียหายอย่างเต็มจำนวนและเร่งด่วนโดยไม่ยอมผ่อนปรน นอกจากนี้เจ้านายขุนนางยังได้รับรู้การยึดครองพม่าบางส่วนของอังกฤษแล้ว ทำให้เจ้านายขุนนางหวาดกลัวต่อ

---

[๑] F.O. 69/21 Schomburgk to Russell, 7 May 1860 cited by Nigel J. Brailey, "The Origins of the Siamese Forward Movement ...," p. 124.

การใช้อำนาจบีบบังคับจากอังกฤษ ประกอบกับรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียยอมรับอำนาจของไทยเหนือดินแดนประเทศราชภาคเหนือ รัฐบาลไทยจึงได้โอกาสทำหน้าที่เป็นคนกลางระหว่างประเทศราชภาคเหนือกับอังกฤษ แสดงให้เจ้านายขุนนางเห็นว่าไทยต้องการปกป้องคุ้มครองเจ้านายขุนนางให้พ้นจากการคุกคามของอังกฤษ เจ้านายขุนนางจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องยึดเอาไทยเป็นโล่ห์ป้องกันตนเองจากอังกฤษ

สาเหตุประการที่สอง คือ สถานการณ์ในประเทศราชภาคเหนือไม่พร้อมที่จะต่อต้านอำนาจของไทย หลังจากสิ้นสมัยของพี่น้องเจ็ดคนของพระเจ้ากาวิละในปี พ.ศ. ๒๓๘๖ แล้ว ความสมัครสมานสามัคคีระหว่างเจ้านายลดน้อยลงเพราะไม่ได้สืบสายเลือดโดยตรงดังแต่ก่อน ทำให้ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเฉพาะได้เกิดการแย่งชิงอำนาจและตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครในหมู่เจ้านาย ผู้ที่จะขึ้นมารับตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครต้องอาศัยแรงสนับสนุนจากไทย เจ้านครเชียงใหม่อินทวิชยานนท์เองได้รับการสนับสนุนจากไทยให้ขึ้นมามีอำนาจ ก่อนที่จะได้รับตำแหน่งเจ้านครเชียงใหม่นั้นได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอุปราชอยู่ เมื่อพระเจ้ากาวิโลรสฯถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. ๒๔๑๓ ก็ได้รับตำแหน่งเป็นว่าที่เจ้านครเชียงใหม่ จนกระทั่งได้เดินทางมากรุงเทพฯเพื่อรับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้านครเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ ในโอกาสนี้เองไทยได้พยายามดำเนินการให้เจ้าอุปราชอินทวิชยานนท์ยอมรับอำนาจของไทยอย่างเต็มที่[๑] โดยได้เสนอให้ลงนามในสัญญาที่เรียกว่า "หนังสือสัญญาว่าด้วยการที่เจ้านครเชียงใหม่จะรักษาบ้านเมืองให้เรียบร้อย ร.ศ. ๙๒" ซึ่งมีสาระสำคัญเหมือนกับสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ ที่ไทยลงนามกับรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียในปีต่อมา คือ เจ้านครเชียงใหม่ยอมรับว่าประเทศราชภาคเหนือเป็นเมืองขึ้นของไทย ยอมให้ตั้งศาลต่างประเทศที่เชียงใหม่โดยมีข้าหลวงไทยเป็นตุลาการตัดสินคดีเกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษและเจ้านายขุนนางจะให้ความร่วมมือ

---

[๑] Ibid., p. 190.

ด้วยดี ทางด้านการป้องกันโจรผู้ร้ายเจ้านครเชียงใหม่จะตั้งด่านกองตระเวณริมฝั่งแม่น้ำสาลวินเพื่อดูแลความสงบ ส่วนการทำป่าไม้นั้นเพื่อแก้ไขปัญหายุ่งยากที่จะเกิดขึ้นในการทำสัญญาใด ๆ เกี่ยวกับป่าไม้ เจ้านายฝ่ายเหนือจะแจ้งให้ข้าหลวงไทยรับทราบทุกครั้ง หลังจากเจ้าอุปราชอินทวิชยานนท์ยอมลงนามในสัญญาแล้ว จึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้านครเชียงใหม่ และได้รับพระบรมราชานุญาตให้กลับบ้านเมืองของตน นอกจากการผูกมัดเจ้านครเชียงใหม่ด้วยสัญญาดังกล่าวแล้ว ยังมีพันธสัญญาทางการเงิน เนื่องจากเจ้านครเชียงใหม่แพ้คดีคนในบังคับอังกฤษถึง ๑๑ คดี ในจำนวน ๔๒ คดี ต้องชำระค่าเสียหายเป็นเงิน ๔๔๖,๐๑๕ รูปี ปรากฏว่าเจ้าอินทวิชยานนท์นำเงินมาไม่พอชำระ ต้องยืมเงินจากท้องพระคลังและทำสัญญาจะใช้ให้หมดภายใน ๗ ปี สัญญากู้ยืมเงินครั้งนี้จึงอาจกลายเป็นข้อผูกมัดเจ้านครเชียงใหม่ให้ยอมรับอำนาจของไทยอีกชั้นหนึ่งด้วย[๑]

สาเหตุประการสุดท้าย คือ ประเทศราชภาคเหนือขาดผู้นำในการต่อต้าน นอกจากเจ้านครเชียงใหม่อินทวิชยานนท์จะได้รับการสนับสนุนจากกรุงเทพฯแล้ว บุคลิกของเจ้าอินทวิชยานนท์ยังแตกต่างไปจากพระเจ้ากาวิโลรสฯ ผู้ซึ่งเป็นพระเจ้าประเทศราชองค์สุดท้ายที่มีอำนาจเด็ดขาดอย่างแท้จริง[๒] ดร.แมคกิลเวรีมิชชันนารีอเมริกันคนแรกในเชียงใหม่กล่าวถึงเจ้านครเชียงใหม่อินทวิชยานนท์ไว้ว่า "ท่านไม่โปรดปรานอะไรมากไปกว่าการทำงานโดยไม่ต้องระมัดระวังและรับผิดชอบในโรงงานเล็ก ๆ ทำถุบช้างแบบแปลก ๆ และปล่อยให้น้องชายต่างมารดาปกครองบ้านเมืองแทน"[๓]

---

[๑] Ibid., p. 191.

[๒] Nigel J. Brailey, "The Origins of the Siamese Forward Movement...," p. 115.

[๓] Daniel Mc Gilvary, A Half Century..., p. 143.

อำนาจในการปกครองเชียงใหม่ตกอยู่กับคนสองกลุ่ม คือ กลุ่มของเจ้าอุปราชบุณฑวงษ์ และกลุ่มของเจ้าแม่ทิพเกสรธิดาพระเจ้ากาวิโลรสฯ ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็น "สตรีผู้เฉลียวฉลาดและมีอิทธิพลในการปกครองอย่างยิ่ง"[๑] ทั้งสองกลุ่มต่างคานอำนาจกันอยู่ เจ้าแม่ทิพเกสรนิยมไทยและไม่ต่อต้านชาวตะวันตก ส่วนเจ้าอุปราชบุณฑวงษ์นั้นมีทัศนะตรงข้าม แต่เจ้าอุปราชบุณฑวงษ์เองก็ไม่มีความสามารถพอที่จะรวบรวมกำลังเจ้านายขุนนางทั้งหมดได้ เพราะยังไม่มีบุคลิกและบารมีเพียงพอ ดร.แมคกิลเวลรี ได้เปรียบเทียบเจ้าอุปราชบุณฑวงษ์กับพระเจ้ากาวิโลรสฯว่า "(เจ้าอุปราช) ท่านไม่มีบารมีที่น่าเกรงขามและบุคลิกที่น่าสนใจเหมือนพระเจ้ากาวิโลรสฯ"[๒]

ศาลต่างประเทศเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ – ๒๔๒๖

ประเด็นสำคัญของสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ คือ การตั้งศาลต่างประเทศที่เชียงใหม่เพื่อพิจารณาตัดสินคดีที่เกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษ โดยมีข้าหลวงไทยเป็นตุลาการพิจารณาพิพากษาคดีความตามกฎหมายไทย ศาลต่างประเทศที่ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๑๖ นี้ดำเนินงานมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๒๖ อันเป็นปีที่อังกฤษและไทยได้ลงนามในสัญญาเชียงใหม่ครั้งที่สอง ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบและขอบเขตอำนาจของศาลให้ต่างไปจากเดิม

ตามสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ นั้นศาลต่างประเทศมีอำนาจพิจารณาคดีความดังต่อไปนี้คือ

๑. คดีที่คนในบังคับอังกฤษฟ้องเจ้านายขุนนางและราษฎรในเขตเมืองเชียงใหม่ ลำปางและลำพูน โดยศาลต่างประเทศจะชำระตัดสินอย่างยุติธรรมตามกฎหมายไทยและตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับอังกฤษ

---

[๑] Siam and Laos as Seen by Our Missionaries, p. 437.

[๒] Daniel Mc Gilvary, A Half Century..., p. 218.

๒. คดีที่โจทก์เป็นคนในบังคับไทย จำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษที่มีหนังสือสำหรับตัว โดยจำเลยยินยอมให้พิจารณาตัดสิน ศาลจึงมีอำนาจตัดสินได้ หากจำเลยไม่ยินยอมศาลจะต้องส่งคดีไปให้กงสุลอังกฤษหรือข้าหลวงอังกฤษที่พม่าตัดสิน

๓. คดีที่โจทก์เป็นคนในบังคับไทย จำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษที่ไม่มีหนังสือสำหรับตัว ศาลต่างประเทศมีอำนาจชำระได้ตามกฎหมายบ้านเมืองเช่นเดียวกับจำเลยที่เป็นคนในบังคับไทย

๔. คดีความระหว่างคนในบังคับอังกฤษด้วยกันเอง ที่โจทก์จำเลยยินยอมให้พิจารณาตัดสิน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๓ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมอำนาจของศาลต่างประเทศด้วยความยินยอมของกงสุลใหญ่อังกฤษที่กรุงเทพฯ ทั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาคดีความเล็กน้อย ๆ ที่คนไทยเป็นโจทก์ฟ้องคนในบังคับอังกฤษ ๆ ไม่ยอมให้ศาลต่างประเทศชำระต้องส่งคดีมากรุงเทพฯ ทำให้โจทก์ต้องลำบากเดินทางเสียเวลาและค่าใช้จ่ายโดยไม่คุ้มค่า ศาลต่างประเทศมีอำนาจเพิ่มขึ้น[๑] ดังนี้คือ

๑. ศาลต่างประเทศมีอำนาจพิจารณาตัดสินคดีแพ่งที่มีทุนทรัพย์ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ รูปี ไม่ว่าจำเลยจะเป็นคนในบังคับไทยหรือคนในบังคับอังกฤษ

๒. ในคดีแพ่งทุนทรัพย์ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ รูปีดังกล่าว ถ้าคนในบังคับอังกฤษเป็นโจทก์ฟ้องคนในบังคับไทย ศาลต่างประเทศจะรับพิจารณาตัดสินโดยไม่ต้องให้โจทก์ถือหนังสือท้องตราหรือหนังสือส่งความมาขอให้ชำระ คำตัดสินของศาลต่างประเทศนั้นโจทก์ จำเลยมีสิทธิอุทธรณ์ได้ตามธรรมเนียม

---

[๑]หจช., ร. ๕ พศ. ๒๐ จ.ศ. ๑๒๔๒, หน้า ๑๙๓.

๓. คดีแพ่งทุนทรัพย์ตั้งแต่ ๕,๐๐๐ รูปีขึ้นไป ที่คนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลย ศาลต่างประเทศต้องมีหนังสือแจ้งให้กงสุลใหญ่อังกฤษทราบ กงสุลจะพิจารณาว่าจะให้ศาลกงสุลชำระหรือมอบอำนาจให้ศาลต่างประเทศชำระตัดสินตามแต่กงสุลจะเห็นสมควร ในคดีชนิดเดียวกันนี้ถ้าคนในบังคับไทยเป็นจำเลย รัฐบาลไทยจะเป็นผู้กำหนดว่าหน่วยงานใดจะรับหน้าที่ตัดสินคดี

๔. คดีอาญาที่เป็นคดีเล็กน้อยมีโทษปรับได้ ๑,๐๐๐ รูปี จำคุกได้ ๓๐ วัน ศาลต่างประเทศมีอำนาจชำระตัดสินได้โดยไม่ต้องให้จำเลยยินยอม แต่จำเลยสามารถอุทธรณ์คำตัดสินได้ตามธรรมเนียม

นอกจากนี้ศาลต่างประเทศมีหน้าที่อื่น ๆ ที่ถือว่าเป็นการให้ความร่วมมือระหว่างเจ้าพนักงานไทยและอังกฤษ คือ ส่งผู้ร้ายข้ามแดน ส่งตัวจำเลยที่อยู่ในเขตอำนาจศาลต่างประเทศไปยังศาลอังกฤษเพื่อชำระ และเร่งเงินหรือยึดทรัพย์โจทย์หรือจำเลยตามคำตัดสินของศาลอังกฤษ โดยศาลอังกฤษที่พม่าจะขอร้องมาเป็นราย ๆ ไป นับได้ว่าการปฏิบัติงานของศาลต่างประเทศนั้นต้องประสานงานกับศาลอังกฤษที่พม่า ต้องให้ความร่วมมือซึ่งกันและกัน หากศาลทั้งสองมีความเห็นขัดแย้งกันจะต้องส่งเรื่องราวมายังกรุงเทพฯ เพื่อให้เจ้าพนักงานไทยกับกงสุลอังกฤษพิจารณาปรึกษากัน

แม้ว่าศาลต่างประเทศตั้งขึ้นมาโดยมีจุดมุ่งหมายจะแก้ไขปัญหาคดีความของคนในบังคับอังกฤษในภาคเหนือเป็นสำคัญ แต่ศาลต่างประเทศก็ได้ช่วยเหลือให้ความเป็นธรรมแก่คนในบังคับไทยที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษด้วยเช่นกัน ในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ รัฐบาลไทยออกพระราชบัญญัติเฉพาะสำหรับคนไทย เพื่อให้ความสะดวกแก่คนไทยที่มีคดีความเกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษ โดยกงสุลใหญ่อังกฤษไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องเพราะเป็นพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับคนไทยโดยเฉพาะ ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษแต่อย่างใด พระราชบัญญัติดังกล่าวเรียกว่า "พระราชบัญญัติว่าด้วย

คนฝ่ายสยามกับคนในสัปเยกต่างชาติเป็นความกันในเมืองนครเชียงใหม่ ลำพูนและลำปาง"[๑] มีสาระสำคัญดังนี้

๑. คดีที่คนในบังคับต่างชาติเป็นโจทก์ฟ้องคนไทย ในคดีที่เป็นคดีแพ่งไม่ใช่คดีอาญา แม้จำเลยมีศักดินาต่ำกว่า ๔๐๐ ไร่ ก็ให้มีทนายว่าความแทนจำเลยได้ ข้อนี้รัฐบาลเห็นว่าจะแก้ปัญหาที่คนไทยมักเสียเปรียบคนต่างชาติ เพราะคนไทยไม่มีความสามารถเท่าคนต่างชาติในการว่าความ และคนต่างชาติมักมีทนายที่ชำนาญในการว่าความเป็นตัวแทน

๒. เดิมคนในบังคับต่างชาติมาฟ้องคดีความที่ศาลต่างประเทศต้องเสียค่าธรรมเนียมตามแบบศาลของต่างชาติ ซึ่งเสียค่าธรรมเนียมน้อยกว่าศาลไทย แต่คนไทยต้องเสียค่าธรรมเนียมตามกฎหมายไทย "เป็นการหนักข้างหนึ่งเบาข้างหนึ่ง" ไม่ยุติ-ธรรม จึงให้ศาลต่างประเทศเรียกค่าธรรมเนียมในการฟ้องร้องของคนไทยเท่าคนต่างชาติ

๓. เกี่ยวกับนายประกัน คนในบังคับต่างชาติมักบิดพริ้วไม่ยอมหานายประกัน โดยอ้างว่ามีหนังสือเจ้าเมืองมะละแหม่งบ้าง มีท้องตราบ้าง เป็นเหตุให้คนไทยไม่ยอมหานายประกันบ้าง คดีที่เกิดขึ้นมักเป็นคดีแพ่งเกี่ยวกับทรัพย์สิน ค่าจ้าง ค่าเช่าและสัญญาป่าไม้ ผู้แพ้คดีอาจหลบหนีไปได้เพราะไม่มีนายประกัน ดังนั้นจึงให้ตุลาการเรียกประกันไว้ หากผู้แพ้คดีหลบหนีให้จับตัวนายประกันไว้ แต่ห้ามเรียกเงินค่าเกาะ (ค่าจับตัว) ค่าเชิงประกันและค่าธรรมเนียมเกินกว่าที่คนในบังคับสมควรจะต้องเสีย

---

[๑]หจช., ร. ๕ มท. ๑๙ จ.ศ. ๑๒๔๓, หน้า ๑.

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คดีที่ขึ้นศาลต่างประเทศเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ – ๒๔๒๖

ศาลต่างประเทศเชียงใหม่ครั้งแรกเริ่มในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ และสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ อันเป็นปีที่ไทยได้ลงนามกับอังกฤษในสัญญาเชียงใหม่ครั้งที่สอง โดยได้แก้ไขขอบเขตอำนาจของศาลต่างประเทศให้กว้างขวางกว่าเดิม ในช่วงปี พ.ศ.๒๔๑๖–๒๔๒๖ นี้ จากหลักฐานเอกสารที่ปรากฏอยู่พอจะแยกประเภทคดีความที่ขึ้นศาลต่างประเทศได้เป็น ๔ ประเภทใหญ่ ๆ คือ คดีเกี่ยวกับป่าไม้ คดีฟ้องร้องกล่าวหาเจ้านายขุนนางว่าปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือบกพร่องต่อหน้าที่ คดีปล้นชิงทรัพย์ และคดีหนี้สิน[๑]

คดีเกี่ยวกับป่าไม้

คดีเกี่ยวกับป่าไม้ที่ส่งเข้ามายังศาลต่างประเทศนี้ มีทั้งที่เกิดขึ้นก่อนการตั้งศาลในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ และเกิดขึ้นภายหลัง ส่วนใหญ่มักเป็นคดีพิพาทระหว่างเจ้านายขุนนางกับคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีผลประโยชน์ในการทำป่าไม้ มูลเหตุของคดีก็เช่น เจ้านายขุนนางรับของกำนันเป็นสินน้ำใจจากคนในบังคับอังกฤษแล้วไม่ยอมให้ทำป่าไม้ตามสัญญา บิดพริ้วให้ป่าไม้แก่ผู้ที่ให้สินน้ำใจมากกว่า หรือละเมิดสัญญา

---

[๑]ในช่วงแรกที่ศาลต่างประเทศเริ่มปฏิบัติหน้าที่นี้ ไม่ปรากฏว่ามีการทำบัญชีคดีความต่าง ๆ ที่ส่งมาขึ้นศาล มีเพียงใบบอกข้าหลวงรายงานมายังกรุงเทพฯ เท่านั้น ในคดีสำคัญ ๆ จะมีรายงานมาอย่างละเอียด ส่วนคดีเล็กน้อย ๆ จะระบุเพียงชื่อโจทย์จำเลยและข้อกล่าวหาเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่อาจระบุได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีคดีต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนที่แน่นอนเท่าใด อย่างไรก็ตามรายละเอียดของคดีสำคัญ ๆ ที่ปรากฏในเอกสารใบบอกต่าง ๆ ที่จะได้กล่าวถึงในคดีแต่ละประเภทนั้น สามารถแสดงให้เห็นถึงลักษณะการเกิดคดีความการดำเนินการของศาลต่างประเทศ และปัญหาที่ศาลต่าง–ประเทศได้รับเป็นอย่างดี.

ที่ได้อนุญาตให้คนบังคับอังกฤษทำป่าไม้ แม้ตามสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ จะระบุให้คนในบังคับอังกฤษที่เข้ามาทำป่าไม้ ทำสัญญากับเจ้าของป่ากำหนดระยะเวลาให้แน่นอน ให้นำไปประทับตราข้าหลวงและส่งสำเนาไปให้ข้าหลวงอังกฤษที่พม่าไว้เป็นหลักฐาน แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เพราะมีการหลีกเลี่ยง ลักลอบตกลงทำป่าไม้ระหว่างเจ้าของป่ากับคนในบังคับโดยไม่แจ้งต่อข้าหลวงไทย ในบางกรณีสัญญายังไม่ได้ประทับตราข้าหลวง เจ้าของป่าก็อนุญาตให้คนในบังคับเข้าทำป่าไม้ก่อน แล้วภายหลังเจ้าของป่าถือโอกาสที่สัญญายังไม่สมบูรณ์ตกลงกับผู้ขอรายใหม่ที่ให้สินน้ำใจมากกว่า ในบางกรณีสัญญาทำป่าไม้หมดอายุแล้วแต่ผู้เช่ายังดื้อแพ่งทำต่อไปอีก ปัญหาการติดสินบนเจ้านายขุนนางเจ้าของป่าไม้นี้ คนในบังคับอังกฤษมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่มาก ดังรายงานของข้าราชการอังกฤษกล่าวถึงพฤติกรรมของคนในบังคับว่า*

> ...พวกนี้มักเดินทางไปยังป่าไม้ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าจะต้องเสียเงินสินบนจำนวนมากให้กับเจ้านายขุนนาง เพื่อจะให้ได้สัมปทานป่าไม้ที่อาจจะมีผู้อื่นได้รับอนุญาตให้ทำอยู่แล้วโดยเสียเงินสินบนเช่นกัน เจ้าของป่าไม้จะให้ป่าไม้แก่ผู้ติดสินบนรายใหม่ โดยไม่คำนึงถึงสิทธิอันชอบธรรมของเจ้าของเดิม จึงทำให้เกิดความยุ่งยากระหว่างคนในบังคับอังกฤษด้วยกันเอง นับว่าพวกนี้สร้างความยุ่งยากให้พวกเดียวกันแท้ ๆ...

---

*F.O. 628/137 "Summary of A.H. Hilderbrand's report on his Special Mission to Chiengmai" made by Commissioner of Tenesserim District to Officiating Secretary to Chief Commissioner, Burma, No. 707 - 49, 31 May 1875 cited by James Ansil Ramsay, "The Development of a Bureaucratic Polity:The Case of Northern Siam" (Ph. D. Thesis, Cornell University, 1971), p.62,

คดีป่าไม้รายใหญ่มีหลายคดีด้วยกัน จะขอยกตัวอย่างเพียง ๒ คดี คือ คดีมองกุนธอ กับ คดีมองโค

<u>คดีมองกุนธอ</u>

คดีของมองกุนธอนี้เป็นคดีเกี่ยวกับป่าไม้ที่โจทย์ฟ้องว่าเจ้าของป่าละเมิดสัญญา ทำให้โจทย์เสียประโยชน์ และฟ้องกล่าวโทษข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศว่าไม่ชำระคดีความด้วยความยุติธรรมและโจทย์ฟ้องคดีนี้หลายครั้งด้วยกัน

มองกุนธอได้บรรยายฟ้องไว้ว่า ตนได้รับอนุญาตให้ทำป่าไม้ในเขตตำบลแม่กะตอน ห้วยแม่งาว แม่ริด สองฟากคลองใหญ่น้อยจนถึงท่าหินปิดป่าไม้เมืองยวมในปี พ.ศ. ๒๔๑๒ โดยได้มอบของกำนัลจำนวนมากเป็นสินน้ำใจแก่พระเจ้ากาวิโลรสฯ ภายหลังพระเจ้ากาวิโลรสฯถึงแก่พิราลัย จึงได้ขอต่อสัญญากับเจ้าอินทวิชยานนท์ในปี พ.ศ. ๒๔๑๓ ได้ตัดฟันไม้ต่อมาอีก ๔-๕ เดือน ปรากฏว่าเจ้านครเชียงใหม่ละเมิดสัญญาได้ ให้มองมนถอพอค้าไม้พม่าเช่นกันเอาตราช้างไปตีไม้ขอนสักของมองกุนธอแล้วขนไป ๑๖๕ ต้น และยังได้ให้สัญญาป่าไม้เดียวกันนี้แก่น้อยชะวะณะ ๆ จึงตัดไม้จำนวน ๗๑๐ ต้นไปขาย ทำให้มองกุนธอเสียผลประโยชน์เป็นอันมาก ในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ นาย เอ. เอช ฮิลเดอบรัน (Mr. A.H. Hilderbrand) ข้าหลวงอังกฤษได้เดินทางมาชำระคดีร่วมกับพระยาเทพประชุนข้าหลวงใหญ่เชียงใหม่ มองกุนธอได้ยื่นฟ้องต่อนาย เอ. เอช ฮิลเดอบรัน เรียกค่าเสียหายจากเจ้านครเชียงใหม่เป็นเงิน ๑๗๓,๙๔๙ รูปี พระยาเทพประชุนรับคำฟ้องจากนายฮิลเดอบรันแล้วได้เรียกเงินค่าธรรมเนียมไว้ ๑,๘๐๐ รูปี แต่ไม่ได้ชำระตัดสินให้ มองกุนธอจึงกลับไปฟ้องที่ศาลเมืองมะละแหม่ง เจ้าเมืองมะละแหม่งได้มีหนังสือมาเตือนเรื่องคดีนี้หลายครั้ง แต่พระยาเทพประชุนไม่ชำระให้ มองกุนธอกล่าวหาว่าพระยาเทพประชุมสมรู้ร่วมคิดกับเจ้านครเชียงใหม่ไม่ยอมชำระตัดสินคดีให้[๑]

---

[๑]หจช., ร. ๕ ม. ๑.๑/๑๐, เบ็ดเสร็จกระทรวงมหาดไทย (ร.ศ. ๑๐๑).

คดีนี้พระยาเทพประชุนรายงานมาว่าเป็นคดีที่เกิดขึ้นล่วงเลยมา ๔ ปีแล้ว จึงไม่รับชำระและได้คืนเงินค่าธรรมเนียมให้แก่มองกุนธอ ส่วนกรณีที่มองมุนถ่อเอาตราไปตีไม้ของมองกุนธอ ๑๖๙ ต้นนั้น มองมุนถ่อยอมชำระเงินค่าไม้แล้วเป็นอันเสร็จสิ้นต่อกัน[๑]

แต่คดีนี้โจทย์ยังได้ยื่นฟ้องต่อพันตรีสตรีศ ข้าหลวงอังกฤษซึ่งเดินทางมาชำระคดีพร้อมกับพระยาเจริญราชไมตรีและพระยาเทพประชุนในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ อีกครั้งหนึ่ง แต่พระยาเทพประชุนไม่สามารถจะรื้อฟื้นคดีขึ้นมาอีก เพราะสารบบความถูกไฟไหม้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๔ พันตรีสตรีศจึงให้มองกุนธอลงมาฟ้องคดีที่ศาลกรุงเทพฯ มองกุนธอได้มอบให้นายตีวินชาวอังกฤษเป็นทนายว่าความแทน ฟ้องร้องต่อรัฐบาลไทยอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๔๒๕[๒] แต่สมเด็จเจ้าฟ้ามหามาลากรมพระบำราบปรปักษ์ เสนาบดีกรมมหาดไทย ตัดสินให้ยกฟ้องเพราะโจทย์ทิ้งคดีความไว้นานเกินไป[๓] โจทย์ได้ยื่นคำคัดค้านแต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ารัฐบาลไทยยอมรับให้ฟ้องอีกหรือไม่

<u>คดีมองโค</u>

คดีของมองโคเป็นคดีเกี่ยวกับสัญญาซื้อขายไม้ขอนสัก โจทย์ได้ฟ้องว่าตนได้ทำสัญญาซื้อไม้ขอนสักจากพ่อค้าไม้ชาวไทยใหญ่ชื่อ ปะกากะณะในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ รวม ๘๘๐ ต้น ในราคาต้นละ ๒๐ รูปี ปะกากะณะส่งไม้ให้ ๓๓๐ ต้น มองโคได้ติดตามไป

---

[๑]หจช., ร. ๕ ม. ๑๖.๒/๔๔, มองกุนธอกล่าวโทษพระเจ้านครเชียงใหม่เรื่องป่าไม้ (ร.ศ. ๑๐๑).

[๒]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๔๔ เลขที่ ๒๓๘๖ หนังสือมีไปมากับกงสุลอังกฤษ เรื่องมองกุนธอพ่อค้าไม้ให้มิสเตอติวินว่าความแทน ๒๔ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๘๒.

[๓]หจช., ร. ๕ ม. ๑๖.๑/๕, มองกุนธอฟ้องพระเจ้านครเชียงใหม่เรื่องป่าไม้เมืองยวม (ก.ค. ๑๐๑ – มี.ค. ๑๐๕).

ตรวจดูไม้ที่กองแม่ขาน พบว่ามีไม้ขอนสักอยู่ประมาณ ๒๓๕ ต้น มีตราของปะกากะณะบ้าง ของมองโคบ้าง และไม่มีตราบ้าง และได้พบไม้เหลี่ยม ๔๐ ต้น สอบถามได้ความว่าเจ้านครเชียงใหม่มีอาญาให้ถากฟันไว้ จึงได้มาฟ้องต่อศาลให้ชำระตัดสิน[๑]

คดีนี้พระยาเทพประชุนข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศได้รับรายงานมาว่า มีพ่อค้าไม้ชื่อปะกากะณะได้รับสัญญาทำป่าไม้ที่กองแม่ขานแล้วชักลากออกมาไม่ได้ เพราะมีภูเขากั้นอยู่ ไม่มีเงินเสียค่าตอ จึงได้มอบไม้ให้เจ้านครเชียงใหม่เป็นค่าตอบแทน เจ้านครเชียงใหม่ได้ให้บาวไพร่ชักลากออกมาได้ ๒๔ ต้นแล้ว พระยาเทพประชุนสันนิษฐานว่าเป็นป่าไม้รายเดียวกัน จึงได้แจ้งต่อเจ้านครเชียงใหม่ให้มีอาญาเรียกตัวปะกากะณะมาจากเมืองแม่ฮ่องสอนเพื่อไต่สวนในคดีนี้ แต่มองโคไม่ยอมที่จะให้ปะกากะณะมาขึ้นศาลเพื่อไต่สวน ยืนยันจะฟ้องกล่าวโทษเจ้านครเชียงใหม่ว่าข่มเหงเอาไม้ไป ๓๐๗ ต้น และขออายัดไม้ ๒๓๕ ต้น กับไม้เหลี่ยม ๔๐ ต้นที่กองแม่ขานไว้กับศาลต่างประเทศแล้วได้ตั้งให้นายดีวินเป็นทนายฟ้องคดีนี้ที่ศาลกรุงเทพฯ พระยาเทพประชุนไม่ยอมรับอายัดเพราะเห็นว่าไม้อยู่ในป่า ไม่สามารถจะรับรักษาไว้ให้ได้ ได้ขอร้องให้ฝ่ายโจทย์รอการไต่สวนจากปะกากะณะก่อน แต่โจทย์ไม่ยอม[๒]

พระยาเทพประชุนเห็นว่าคดีมองโคนี้เป็นคดีโจทย์ผิดพลาดในการทำสัญญาซื้อขายไม้โดยไม่นำสัญญามาให้ข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศประทับตรา ตามที่พระยาเทพประชุนได้ตกลงกับนายฮินเดอบรันข้าหลวงอังกฤษที่เดินทางมาชำระคดีร่วมกันในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ ซึ่งได้ออกประกาศให้คนในบังคับอังกฤษหรือคนไทยที่ได้ทำหนังสือสัญญาซื้อขายไม้ไว้ก่อน พ.ศ. ๒๔๑๖ ให้เอาหนังสือสัญญามาประทับตราข้าหลวงที่ศาล

---

[๑]หจช., ร. ๕ มท. ๔๑ จ.ศ. , หน้า ๑๖.

[๒]เรื่องเดียวกัน.

ต่างประเทศไว้เป็นสำคัญ สัญญาที่ไม่ได้ประทับตรานั้นจะนำมาฟ้องร้องไม่ได้ พระยาเทพ-ประชุนเห็นว่าสัญญาของมองโคไม่ได้ประทับตราข้าหลวง ไม่สมควรที่ศาลจะรับฟ้อง นอกจากจะไกล่เกลี่ยประนีประนอมให้เท่านั้น[๑]

คดีเกี่ยวกับป่าไม้ในทำนองเดียวกันนี้มีอีกเป็นจำนวนมาก มีหลายคดีที่คนในบังคับอังกฤษเรียกร้องค่าเสียหายเป็นจำนวนเงินมากมายเกินความเป็นจริง ไม่อาจชำระตัดสินให้สิ้นสุดลงในศาลต่างประเทศ ต้องส่งไปชำระที่กรุงเทพฯ เพราะฝ่ายโจทย์ต้องการให้กงสุลอังกฤษช่วยเหลือเรียกร้องให้แก่ตน

<u>คดีฟ้องกล่าวโทษเจ้านายขุนนางว่าปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือบกพร่องต่อหน้าที่</u>

คดีความประเภทที่สองที่มีความสำคัญมาก เพราะได้สร้างปัญหายุ่งยากให้แก่รัฐบาลไทยและศาลต่างประเทศ คือ คดีฟ้องกล่าวโทษเจ้านายขุนนางประเทศราชว่าปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือบกพร่องต่อหน้าที่ มูลเหตุของคดีประเภทนี้เกิดจากการใช้อำนาจในการปกครองบ้านเมืองของเจ้านายขุนนางอย่างไม่ระมัดระวัง ไม่มีระเบียบแบบแผน บางครั้งละเลยต่อหน้าที่ราชการ และใช้อำนาจโดยไม่ยุติธรรมกับราษฎรของตน อำนาจเช่นเดียวกันนี้ถูกใช้กับคนในบังคับต่างชาติด้วย แต่เดิมคนเหล่านั้นก็ยอมรับแต่โดยดีเพื่อแลกเปลี่ยนกับผลประโยชน์ต่าง ๆ แต่ภายหลังคนในบังคับได้เรียกร้องสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองจากกงสุลตามสัญญาบาวริง ไม่ยอมให้เจ้านายกดขี่ข่มเหงดังแต่ก่อน ยิ่งมีกงสุลอังกฤษคอยออกหน้าเป็นผู้เรียกร้องจากรัฐบาลไทยให้ พวกคนในบังคับก็ยิ่งฟ้องร้องเป็นคดีความมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯทรงวิจารณ์การใช้อำนาจการปกครองและการศาลของเจ้านายขุนนางว่า "พวกลาวทำการสิ่งใดถือเอาอำนาฉกดขี่คดีความ ไม่ถูกต้องตามกฎหมายอย่างทำเนียมพิภากษา ตัดสินคดีความไม่มี

---

[๑]เรื่องเดียวกัน.

บันทึกจดหมายลงชื่อประทับตามเปนแบบอย่าง"[๑]

การที่เจ้านายขุนนางใช้อำนาจโดยไม่ชอบธรรมนั้นก่อให้เกิดคดีสำคัญ ๆ ที่คนในบังคับอังกฤษเรียกค่าเสียหายจำนวนมากหลายคดี ทั้งคดีที่มีมูลความจริงและไม่มีมูลความจริง ยกตัวอย่างคดีสำคัญที่เกรียวกราวและเป็นปัญหามาก ๓ คดี คือ คดีมองกุณะ คดีนายซี. เจ คอกซ์ (Mr. C.J. Cox) และคดีมองอิด

<u>คดีมองกุณะ</u>

เป็นคดีสำคัญที่รัฐบาลไทยให้ความสนใจมาก ถือว่าเป็น "ความของแผ่นดินสยาม"[๒] คดีนี้เป็นคดีที่คนในบังคับอังกฤษถือโอกาสที่เจ้านายขุนนางและข้าราชการไทยบกพร่องต่อหน้าที่จับกุมคนร้ายผิดตัว อ้างว่าทำให้ตนเสียผลประโยชน์ในการทำป่า เรียกค่าเสียหายจำนวนมากเกินความจริง ทั้ง ๆ ที่คนในบังคับกำลังประสบภาวะขาดทุน จนไม่มีเงินชำระค่าต่ออยู่แล้ว ปรากฏว่าคดีนี้กงสุลอังกฤษเรียกร้องข่มขู่รัฐบาลไทยโดยไร้เหตุผล จนรัฐบาลไทยไม่อาจประนีประนอมได้ ต้องส่งคดีไปให้รัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอนพิจารณา เพื่อขอความยุติธรรมจึงทำให้คดีนี้ยุติปัญหาลงได้

คดีนี้กินเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๘ – ๒๔๒๖ นับเป็นคดีที่ยืดเยื้อที่สุดคดีหนึ่ง เริ่มความตั้งแต่มองกุณะฟ้องความที่ศาลเมืองมะละแหม่ง แล้วรับหนังสือจากเจ้าพนัก–

---

[๑]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๙ เลขที่ ๓๘๕๔ สารตราถึงพระยาเทพ ความแสนปันปุ่งในบังคับอังกฤษโจทย์ เจ้าบุรีรัตน์ พระยาไชยสงคราม น้อยเรียวคำเอื้อย เมืองนครลำปางหาว่าจำเลยกฎชี่จับตัวจำตรวนและเก็บริบทรัพย์สิ่งของ.

[๒]หจช., ร. ๕ พศ. ๘ จ.ศ. ๑๒๔๒ – ๑๒๔๔, หน้า ๓๗.

อังกฤษมายื่นต่อหลวงบริบาลบุรีรมย์ ข้าหลวงที่สองประจำเชียงใหม่ รักษาราชการแทนพระยาเทพประชุนที่ลงมาราชการที่กรุงเทพว่า ตนได้ทำสัญญาป่าไม้กับเจ้าเมืองแพร่และรับเงินจากเจ้าราชวงษ์ ๒,๑๐๐ รูปี โดยสัญญาว่าจะส่งไม้ ๒๐๗ ต้น แต่เมื่อชักลากไม้มาถึงเมืองงาว หนานอุด น้อยมหาไชยกับไพร่อีก ๔๐ – ๕๐ คน มีอาวุธครบมือ ยิงปืนโห่ร้องและรู่โจมเข้าจับลูกจ้างกับช้าง ๗ เชือกของมองกุณะไป ลูกจ้างที่เหลือกับช้างอีก ๑๓ เชือกแตกตื่นไป เมื่อไปถึงเมืองแพร่จึงได้ช้างคืน ๗ เชือก แต่มองกุณะไม่สามารถทำป่าไม้ต่อไปเพราะลูกจ้างหนีและช้างหาย ทำให้ไม้ที่ตัดพันไว้อีก ๕๒ ต้นถูกไฟไหม้เสียหายไปด้วย ไม่สามารถส่งไม้ให้เจ้าราชวงษ์ตามกำหนดได้ จึงถูกเจ้าราชวงษ์ยึดช้างไป ๔ เชือก รวมค่าเสียหายทั้งหมด ๓๑,๔๐๐ รูปี[๑]

ตามความเป็นจริงแล้วผู้ว่าราชการเมืองมะละแหม่งมีหนังสือมาให้พระยากลาโหมราชเสนา ข้าหลวงเมืองตากเป็นผู้ชำระความ แต่มองกุณะกลับคำให้การที่เคยให้กับศาลมะละแหม่ง กลับนำหนังสือมาให้หลวงบริบาลฯชำระ ฝ่ายหลวงบริบาลฯรับหนังสือที่ไม่ได้จ่าหน้าถึงตนมาพิจารณายังไม่เสร็จสิ้นก็กล่าวหาว่าหนานอุดน้อยมหาไชยหลบหนีคดีความ ตัดสินให้มองกุณะชนะความ เรียกค่าปรับจากจำเลย ๓๑,๔๐๐ รูปี มีหนังสือให้เจ้าเมืองลำปางส่งตัวจำเลยไปให้ แต่เจ้าเมืองลำปางไม่ยอมส่งตัวจำเลยไป[๒]

---

[๑]หจช., ร. ๕ ม. ๒.๑๒ ก/๑, ใบบอกเมืองเชียงใหม่ (มิ.ย. ๙๓ – ๒๐ เม.ย. ๑๑๐).

[๒]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๘ เลขที่ ๓๘๑๙ หนังสือหลวงบริบาลถึงเจ้าพรหมาภิพงษ์.

ภายหลังพระยาเทพประชุนกลับมาถึงเชียงใหม่ พิจารณาเห็นว่าหลวงบริบาลฯ ทำความผิดที่เปิดผนึกหนังสือที่ไม่ได้ส่งถึงตน ยังบังอาจตัดสินคดีความสำคัญโดยไม่เสนอต่อข้าหลวงและไม่รายงานลงไปกรุงเทพฯ จึงส่งตัวหลวงบริบาลฯลงมารับโทษที่กรุงเทพฯ และปฏิเสธไม่ยอมรับคำตัดสินของหลวงบริบาลฯที่แล้วไป เมื่อเรื่องราวเป็นเช่นนี้ รัฐบาลไทยจึงให้มองกุณะฟ้องคดีอีกครั้งหนึ่งที่ศาลต่างประเทศเชียงใหม่ เพื่อพิจารณาให้สิ้นกระแสความ[๑] แต่มองกุณะไม่ยอมฟ้องที่ศาลต่างประเทศเชียงใหม่ รัฐบาลไทยจึงต้องเรียกตัวเจ้านครลำปางพระยาไชยสงคราม หนานอุดน้อยมหาไชย ลงมารอว่าความที่กรุงเทพ[๒] รออยู่ประมาณ ๑ ปี มองกุณะก็ไม่มาว่าความทำให้คดีชะงักอยู่ จนกระทั่ง นายบัลเดรฟกงสุลอังกฤษคนใหม่ต่อจากนายนอกซ์มารื้อฟื้นความขึ้นมาอีก โดยไม่ยอมฟังคำชี้แจงจากรัฐบาลไทย จะบังคับให้จำเลยชำระค่าเสียหายให้โจทย์และยังขู่ว่าจะส่งความไปยังรัฐบาลอังกฤษ แต่เมื่อรัฐบาลไทยยืนกรานว่าจำเลยไม่ผิดและมองกุณะฟ้องความเท็จ กงสุลอังกฤษจึงเสนอว่าจะพิจารณาในศาลของตนเองก่อน หากคดีมีมูลก็จะส่งมาให้ศาลไทยพิจารณาพิพากษา หากคดีเป็นความเท็จจะยกฟ้องเสีย

ทางรัฐบาลไทยจึงส่งพระยากลาโหมราชเสนาข้าหลวงเมืองตากไปให้กงสุลสอบถาม พระยากลาโหมราชเสนาให้การว่า ตนได้ใช้ให้พระพลเมืองตากไปเมืองแพร่เพื่อจับผู้ร้าย สืบทราบมาว่าผู้ร้ายหนีไปอยู่ในป่าไม้ของมองกุณะ จึงได้ปรึกษากับเจ้าเมืองแพร่ให้คนไปจับผู้ร้าย ปรากฏว่าจับได้ผิดตัว จึงได้ปล่อยตัวคนที่จับมากับช้าง ๓ เชือก ส่วนช้างอีก ๔ เชือก เจ้าเมืองแพร่ยึดเอาไว้ใช้เป็นค่าหนี้สินของมองกุณะ

---

[๑] หจช., ร. ๕ มท. ๑๓ จ.ศ. ๑๒๓๙, หน้า ๑๒๐.

[๒] หจช., ร. ๕ มท. ๑๔ จ.ศ. ๑๒๔๐, หน้า ๑๘๙.

ส่วนมองกุณะให้การว่า ที่ไม่ได้ทำไม้ต่อไปเพราะถูกพระพลกับเจ้าเมืองแพร่ข่มเหงและช้างที่ใช้ลากไม้หายไป ๑๓ เชือก กงสุลจึงสรุปตัดสินว่าเป็นความผิดของพระยากลาโหมราชเสนา และเห็นว่าควรเรียกค่าเสียหายจากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ดังต่อไปนี้คือ พระยากลาโหมราชเสนา พระพล พระยาเทพประชุน เจ้าเมืองแพร่ หรือ รัฐบาลไทย[๑]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงวิจารณ์คำตัดสินของกงสุลว่า

> ...ฝ่ายมิสเตอปาลเกรฟนั้นเล่า ดูอาการกิริยาพูดจาถ้อยความก็อยู่ข้างปั่นป่วนไปไม่ยั่งยืน ความเรื่องมองกุณะนั้นกู้รื้อแล้วเอาใหม่เล่า ไม่เป็นถ้อยเป็นคำ บัดนี้ก็ยืนยันจะเอาเงินใหม่องกุณะอย่างเดียว ฝ่ายเราจะขอสืบสวนประการใดก็ไม่ให้สืบ จะขอให้ชี้ว่าผู้ใดผิดก็ไม่ชี้ จะเรงเอาเงินตามแต่ไทยจะเรียกจากใครมาให้ ความซึ่งชำระใหม่เห็นชัดความองกุณะกลาวโทษหนานอุดนอยมหาไชยผิดตัวตัดสินใหยกเลิกเสียนั้น บัดนี้กลับจะมาเอาค่าตัดสินของหลวงบริบาลเดิมเรงเงินเอากับไทย แลตักมาวามรดก หลวงบริบาลก็ไม่เอาดูวย ดูเลอะเทอะหนักยิ่งกวาความดูรั้งมองใบมาก ซึ่งจะยอมเสียเงินให้เมื่อไม่รู้ความผิดวาผิดอย่างใดนั้น ก็ไม่รู้จะเอาที่ไหนไปเสีย ถาจะวาขาหลวงจับผู้รายผิดตัวให้เสียเงินคาปรับถึง ๓๘,๐๐๐ รูเปีย ก็เห็นวาเหลือเกินยิ่งนัก แลการจับผู้รายกลางปาดงดังนั้น เราก็ยังจะตองจับตอไป สุดแตผิดตัวไม่ได้ทำรายอันใด ก็ตองปรับดังนี้เหนจะทนไม่ไหว...[๒]

ที่ประชุมเสนาบดีพิจารณาคดีนี้แล้วลงมติให้คดีความเลิกแล้วต่อกัน โดยให้ความเห็นเป็นข้อ ๆ ดังนี้[๓]

---

[๑]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๔๔ เลขที่ ๒๐๗๕ มิสเตอปาล–เค ฟ ถึงพระยาพิพัฒนโกษา.

[๒]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, เจ้ากุณกรมท่า, หน้า ๔๘๔.

[๓]หจช., ร. ๕ พศ. ๕ จ.ศ. ๑๒๔๓ – ๑๒๔๔, หน้า ๑๐๑.

๑. หากรัฐบาลไทยยอมบังคับให้จำเลยเสียค่าปรับตามที่กงสุลเรียกร้อง หรือยอมเสียค่าปรับเอง ก็เป็นการลบล้างกฎหมายไทย กระทบกระเทือนต่อขบวนการยุติธรรมและทำให้เจ้านายขุนนางภาคเหนือเสื่อมความยำเกรงต่อรัฐบาลไทย

๒. มองกุณะฟ้องความเท็จ ทำให้เจ้านครลำปางและจำเลยอื่น ๆ ต้องถูกบังคับให้มารอว่าความที่กรุงเทพฯ ทำให้เสียเวลาและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ

๓. ไม่อาจเอาความผิดกับเจ้าเมืองแพร่ เพราะไม่ได้เป็นผู้ขัดขวางมองกุณะไม่ให้ทำป่าไม้ มองกุณะเองทำป่าไม้มาหลายปีโดยไม่ได้เสียค่าตอ สมควรจะถูกปรับเอาหนังสือสัญญาคืน ซึ่งมองกุณะอ้างว่าตนเสียผลประโยชน์ไม่ได้ทำป่าไม้นั้นฟังไม่ขึ้น

๔. การที่ นายปัลเครฟตัดสินความเองแล้วบังคับให้รัฐบาลไทยปฏิบัติตามเช่นนี้ เป็นการผิดต่อสัญญาที่ว่าจำเลยเป็นคนในบังคับไทยต้องขึ้นศาลไทย

อย่างไรก็ตาม กงสุลไม่ยอมให้เลิกคดีและได้ส่งคดีไปยังรัฐบาลอังกฤษ รัฐบาลไทยจึงมอบหมายให้หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ ราชทูตไทยประจำยุโรปชี้แจงข้อเท็จจริงและนำหลักฐานต่าง ๆ ไปเสนอให้รัฐบาลอังกฤษพิจารณา รัฐบาลอังกฤษจึงมีหนังสือตอบแสดงความเสียใจที่ นายปัลเครฟเข้าใจคำสั่งเกี่ยวกับคดีนี้ผิด และยินยอมให้ศาลที่สมควรพิจารณาคดีนี้อีกครั้ง[๑]

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ ไทยและอังกฤษทำสัญญาเชียงใหม่ ฉบับที่ ๒ ได้ตั้งศาลต่างประเทศขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ความยุติธรรมแก่มองกุณะ รัฐบาลจึงให้มองกุณะเลือกจำเลยฟ้องที่ศาลต่างประเทศเอง โดยให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร

---

[๑]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

ข้าหลวงพิเศษเป็นผู้พิจารณาตัดสิน ปรากฏว่ามองกุณะไม่ขึ้นไปฟ้องคดีจนเวลาล่วงไปหลายเดือน ศาลต่างประเทศจึงตัดสินให้ยกเลิกคดี แต่นายซาเตา กงสุลอังกฤษคนใหม่คัดค้านโดยให้เหตุผลว่า ศาลไม่มีสิทธิยกฟ้องเพราะโจทย์ยังไม่ได้ฟ้อง และรัฐบาลไม่ได้กำหนดเวลาที่จะให้ฟ้อง ประกอบกับศาลต่างประเทศเพิ่งตั้งขึ้นหลังการให้สัตยาบันสัญญาในวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ รัฐบาลไทยจึงตกลงให้กำหนดเวลาให้มองกุณะขึ้นไปฟ้องความที่ศาลต่างประเทศเชียงใหม่กำหนด ๑ ปี[๑] แต่ไม่มีหลักฐานต่อมาว่ามองกุณะได้ฟ้องร้องผู้ใดต่อศาลต่างประเทศในคดีนี้อีก

คดีมองกุณะนี้เป็นคดีที่คนในบังคับอังกฤษฟ้องร้องว่า เจ้านายชุนนางกดขี่ข่มเหงทำให้เสียผลประโยชน์ แต่ที่จริงแล้วเกิดจากการบกพร่องต่อหน้าที่ ปฏิบัติราชการโดยหละหลวมคือจับผู้ร้ายผิดตัว ทำให้คนในบังกับต่างชาติฉวยโอกาสฟ้องร้องโดยหวังผลประโยชน์จากคดีความ นอกจากคดีนี้มองกุณะยังมีคดีความฟ้องร้องเกี่ยวกับป่าไม้ในเมืองน่าน ภายหลังเมื่อกงสุลอังกฤษขอหนังสือเดินทางให้มองกุณะไปค้าขายยังหัวเมืองฝ่ายเหนือ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศไม่ยอมออกให้ โดยให้เหตุผลว่า "มองกุณะคนนี้ไม่ได้ประพฤติการค้าขายโดยเรียบร้อยเหมือนพ่อค้าทั้งปวง มักเที่ยวหาเหตุก่อถ้อยความเนือง ๆ จนเป็นที่รังเกียจแก่ผู้รักษาเมืองกรมการเมืองลาวฝ่ายเหนือ ถ้ากลับขึ้นไปหัวเมืองลาวฝ่ายเหนืออีกก็จะก่อความลำบากอีก"[๒]

---

[๑]หจช., ร. ๕ ม. ๑.๑/๑๔, มิสเตอร์ซาเตาถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์ฯ (๒๐ เม.ย. ๑๐๔).

[๒]หจช., ร. ๕ ม. ๑.๑/๑๙, พระยาพิพัฒนโกษาถึงพระยาศรีสิงหเทพ (๒๕ ก.ย. ๑๐๘).

คดีนาย ซี.เจ. คอกซ์ (Mr. C.J. Cox) พ่อค้าไม้ชาวอังกฤษ

คดีนี้โจทย์ คือนายคอกซ์ฟ้องพระเจ้านครเชียงใหม่ว่าบกพร่องต่อหน้าที่นับเป็นคดีที่ซับซ้อนยุ่งยาก เกิดขึ้นเป็นสองคดีที่มีผลต่อเนื่องกันคือ คดีเดิมระหว่างคนในบังคับอังกฤษด้วยกันเอง มองไข่ น้อยคำ น้อยปัน กับ มองซวยกง มองนอง ทั้งโจทย์จำเลยทำป่าไม้อยู่เขตเมืองยวม เกิดคดีความกันขึ้นมา ขอให้พระยาเชื่อนเจ้าเมืองยวมตัดสินโดยการดำน้ำพิสูจน์ความจริง ปรากฏว่ามองซวยกงแพ้ต้องเสียค่าปรับให้มองไข่ แต่เมื่อคดีมาถึงสนามเมืองนครเชียงใหม่ พระเจ้านครเชียงใหม่ได้มีหนังสือถึงเจ้าเมืองมะละแหม่งถามความเห็นเกี่ยวกับคดีนี้ตามที่พระยาเชื่อนตัดสิน พร้อมกับแจ้งให้ทราบว่ามองซวยกงมาตั้งรกราก มีบุตรภรรยาอยู่ที่เมืองเชียงใหม่และทำหนังสือขอเป็นข้าเมืองเชียงใหม่[๑]

แต่พระเจ้านครเชียงใหม่ไม่ได้บังคับตามคำตัดสินของพระยาเชื่อน เพราะเห็นว่าเป็นคดีของคนในบังคับอังกฤษทั้งสองฝ่าย ตามสัญญาแล้วข้าราชการไทยไม่มีอำนาจเกี่ยวข้องกับคดีของคนในบังคับอังกฤษด้วยกัน และเกรงว่าจะเกิดปัญหาฟ้องร้องอย่างที่กงสุลอังกฤษ ทั้ง เซอร์ โรเบิร์ต ชอมเบิร์ก และ เซอร์ โทมัส นอกซ์ เคยฟ้องร้องให้ปรับไหมพระเจ้านครเชียงใหม่มาแล้ว

จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๑๖ เจ้านครเชียงใหม่เดินทางมาต่อสู้คดีความที่ถูกคนในบังคับอังกฤษฟ้องร้องที่กรุงเทพฯ พระเจ้านครเชียงใหม่ปฏิเสธว่า มองซวยกงไม่อยู่ในบังคับของเมืองเชียงใหม่ แต่ถ้ากงสุลอังกฤษให้หนังสือมอบอำนาจไปพระเจ้าเชียงใหม่จะเก็บริบทรัพย์ของมองซวยกงไว้ให้ คณะตุลาการที่กรุงเทพฯไม่ได้สั่งให้พระเจ้านครเชียงใหม่เก็บริบทรัพย์ของมองซวยกง เพราะเห็นว่าคดียังไม่ได้ชำระและ

---

[๑]หจช., ร. ๕ พศ. ๘ จ.ศ. ๑๒๔๒ – ๑๒๔๔, หน้า ๓๔๓.

เป็นคดีระหว่างคนในบังคับอังกฤษ ทางด้านกงสุลอังกฤษก็มิได้ให้หนังสือมอบอำนาจไปแต่อย่างใด พระเจ้านครเชียงใหม่จึงเพียงแต่มีคำสั่งให้พระยาเชื่อนดูแลทรัพย์สินของมองซวยกงไว้เท่านั้น[๑]

ต่อมานายคือกซ์ได้ฟ้องต่อพระยาเทพประชุม พระยาเจริญราชไมตรีและเมเยอร์สตรีศ ข้าหลวงอังกฤษ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๒ ว่ามองไข่เป็นหนี้นายคือกซ์ได้ริบทรัพย์ของมองไข่ไว้ส่วนหนึ่งแล้ว และจะขอริบทรัพย์ส่วนที่มองไข่ชนะความมองซวยกงด้วย นายคือกซ์กล่าวหาว่าพระเจ้าเชียงใหม่ฉ้อโกง โดยอ้างว่าในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๕ คณะตุลาการที่รัฐบาลได้ตั้งขึ้นเพื่อชำระความเจ้านายที่กรุงเทพฯได้ตัดสินให้มองซวยกงเสียเงิน ๑,๗๐๐ รูปี ให้มองไข่แล้ว และให้พระเจ้าเชียงใหม่เร่งเงินจากจำเลย ปรากฏว่าพระเจ้าเชียงใหม่ริบทรัพย์ของมองซวยกงแล้วไม่นำส่งให้กับนายคือกซ์ พระยาเทพประชุนเห็นว่าคดีนี้ท้าวความไปถึงการตัดสินความที่กรุงเทพฯจึงส่งคดีลงมากรุงเทพฯ สมเด็จเจ้าฟ้ามหามาลากรมพระบำราบปรปักษ์ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เข้าพระทัยว่าคำฟ้องของนายคือกซ์ เป็นความจริงจึงตัดสินให้พระเจ้าเชียงใหม่เสียเงิน ๗,๘๓๐ รูปี เป็นค่าเสียหายแก่นายคือกซ์ โดยที่ยังไม่ได้สอบสวนพระเจ้าเชียงใหม่ นายบาลเดรฟกงสุลอังกฤษยังได้คิดค่าป่วยการ ดอกเบี้ยร้อยละหนึ่งบาทต่อเดือน ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๖ ถึงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๒๓ รวม ๘๕ เดือน เป็นเงิน ๖,๖๐๗ รูปี รวมค่าธรรมเนียมอีก ๓๘๗ รูปี เป็นเงินทั้งหมด ๑๔,๘๓๔ รูปี[๒] สมเด็จกรมพระบำราบฯ ได้ทรงขอลดหย่อนเหลือ ๑๐,๔๔๔ รูปี แล้วมีสารตราให้พระยาเทพประชุนและพระยาราชเสนาแจ้งให้พระเจ้าเชียงใหม่ แต่งให้ท้าวพระยาคุมเงินลงมาให้นายคือกซ์[๓]

---

[๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓ – ๒๓๐.

[๒] หจช., ร. ๕ ม. ๑.๑/๗ เบ็ดเสร็จ (เม.ย. ๔๔ – ๑๐๐).

[๓] หจช., ร. ๕ มท. ๑๗ จ.ศ. ๑๒๔๑ – ๑๒๔๒, หน้า ๑๖๗.

พระเจ้าเชียงใหม่จึงส่งเงินลงมาพร้อมกับร้องเรียนว่า ตนไม่ได้ริบทรัพย์ของมองชวยกง ๆ กำลังจะลงมากรุงเทพฯ เพื่อสู้คดีกับมองไข่และพร้อมที่จะเป็นพยานว่า พระเจ้าเชียงใหม่ไม่ได้ริบทรัพย์ของตน

หลังจากสอบสวนแล้ว รัฐบาลไทยสรุปความออกมาได้ว่า[๑]

๑. พระเจ้าเชียงใหม่ไม่ได้ริบทรัพย์ของมองชวยกง เรื่องนี้มองชวยกงยืนยันด้วยตนเอง

๒. ข้าหลวงอังกฤษที่พม่าปฏิเสธว่าไม่ได้ตกลงเรื่องความที่พระยาเชื่อนตัดสิน ไม่ได้มีหนังสือมาถึงพระเจ้าเชียงใหม่

๓. คณะตุลาการไทยอังกฤษที่ตัดสินความเกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษฟ้องพระเจ้าเชียงใหม่ ไม่ได้มีคำสั่งให้พระเจ้าเชียงใหม่จัดการริบทรัพย์มองชวยกง

๔. คำสั่งของสมเด็จกรมพระบำราบฯผิดต่อความยุติธรรม จึงให้ถอนคำสั่งนั้นเสีย

นายบัลเดรฟไม่ยอมรับฟังข้อเท็จจริงจากรัฐบาลไทย ยืนกรานให้ส่งเงินจำนวนนั้นไปไว้ที่กงสุลอังกฤษก่อน ภายหลังสืบได้ว่าพระเจ้าเชียงใหม่ไม่ได้ริบทรัพย์มองชวยกงจริงก็จะคืนให้ แต่รัฐบาลไทยไม่ยินยอมและขอให้กงสุลมาปรึกษาร่วมกันในคดีนี้[๒] แต่กงสุลปฏิเสธ รัฐบาลจึงส่งพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทวงศ์วโรปการไปชี้แจงข้อเท็จจริงให้กงสุลทราบ แต่กงสุลก็ไม่ยอมรับฟังยังยืนยันข้อเรียกร้องเดิม[๓]

---

[๑]หจช., ร. ๕ พศ. ๘ จ.ศ. ๑๒๔๒ – ๑๒๔๔, หน้า ๓๒๘.

[๒]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๑.

[๓]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๗.

แม้มองชวยกงจะไปพบกงสุลและแสดงหนังสือสำหรับตัวแล้วก็ตาม กงสุลก็ไม่ได้สอบถามเรื่องคดีนี้เลย

รัฐบาลไทยเห็นว่ากงสุลอังกฤษไม่ยอมรับฟังเหตุผลที่ควรดื้อรั้นจะกระทำตามความคิดของตนแต่ฝ่ายเดียว จึงได้แจ้งให้กงสุลทราบว่า รัฐบาลจะส่งคดีนี้ไปยังรัฐบาลอังกฤษ โดยให้หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ราชทูตไทยในยุโรปชี้แจงต่อรัฐบาลอังกฤษ เจ้าพระยาภาณุวงษ์ฯ เสนาบดีกรมท่า ตั้งข้อสังเกตว่า "...ดูเหมือนว่ามิสเตอปาลเครฟไม่ค่อยสบายใจที่ทราบว่ามีราชทูตไทยในยุโรป..."[๑] ซึ่งคงจะเป็นเพราะนายปาลเครฟรู้สึกว่าตนได้ชมชู่ให้รัฐบาลไทยปฏิบัติในสิ่งที่ขัดแย้งกับความยุติธรรม จนเกินไปและเกรงว่าจะถูกรัฐบาลอังกฤษตำหนิได้

ในที่สุดรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษจึงตกลงให้นายคือกซ์ฟ้องคดีใหม่อีกครั้งหนึ่งที่ศาลต่างประเทศเชียงใหม่ ให้ข้าหลวงตุลาการไทยพร้อมกับรองกงสุลอังกฤษพิจารณา[๒]

<u>คดีมองอิด</u>

คดีนี้คนในบังคับอังกฤษฟ้องว่าเจ้านายเมืองเชียงใหม่ปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหน่วงเหนี่ยวกักขังทำให้เสียเวลาและทรัพย์สิน ความเดิมเจ้าราชสัมพันธวงศ์ผู้บังคับการโปลิศรักษาเขตแดนเมืองยวมได้ฟ้องต่อพระยาราชเสนาข้าหลวงเชียงใหม่ว่ามองอิดกับพวกแอบอ้างหนังสือของพระยาเทพประชุนชู่เอาเงินจากพวกกะเหรี่ยงเมืองยวม พวกกะเหรี่ยงหนีไปแจ้งความต่อน้อยกุณะนายโปลิศ น้อยกุณะจึงจับตัวมองอิดไว้ มองอิดอ้างว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ แต่ไม่มีหนังสือสำหรับตัวและสารภาพว่าได้

---

[๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๓.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๓ – ๓๙๔.

เอาเงินจากพวกกะเหรี่ยงจริง ยอมคืนเงินให้ ๘๕ รูปี น้อยกุณะจึงส่งตัวมองอิดให้พระยาราชเสนาชำระแต่มองอิดไม่ยอมให้ศาลต่างประเทศชำระ พระยาราชเสนาจึงส่งโจทย์จำเลยไปฟ้องที่เมืองผาปูน แต่ศาลยังไม่ได้ตัดสินน้อยกุณะเดินทางกลับมาก่อน[๑]

ต่อมาอีกหนึ่งปี มองอิดถือหนังสือเจ้าเมืองผาปูน ลงวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๔ มาฟ้องที่ศาลต่างประเทศ เรียกค่าเสียหายจากเจ้าราชสัมพันธวงศ์และน้อยกุณะ เป็นเงิน ๔,๔๐๐ รูปี[๒] พระยาราชเสนายังไม่ทันพิจารณาตัดสินมองอิดก็ลงมาฟ้องที่กรุงเทพฯอีก กล่าวโทษเจ้าราชสัมพันธวงษ์ว่าให้น้อยกุณะเอาตัวมองอิดไปจำไว้เป็นเวลา ๑ เดือน ๔ วัน เก็บริบทรัพย์ไปอีก ๑,๔๑๐ รูปี ยังได้คบคิดกับพระยาราชเสนาใส่ร้ายมองอิดโดยฟ้องที่เมืองผาปูน แต่ศาลเมืองผาปูนตัดสินว่ามองอิดไม่ผิด การกระทำของเจ้าราชสัมพันธวงษ์ทำให้มองอิดเสียเวลาถึง ๑๐ เดือนไม่ได้ทำป่าไม้ ถูกปรับเนื่องจากผิดสัญญาจึงขอให้ศาลตัดสินให้จำเลยชดใช้ค่าเสียหายให้[๓]

คณะตุลาการ เรียกจำเลยมาต่อสู้คดี ฝ่ายจำเลยให้การโต้แย้งว่ามองอิดไม่ได้รับสัมปทานป่าไม้จากผู้ใด จะอ้างว่าถูกกักขังหน่วงเหนี่ยวทำให้เสียผลประโยชน์ไม่ได้ ในการตัดสินความที่เมืองผาปูน ศาลฟังความจากมองอิดข้างเดียว ไม่มีหลักฐานมั่นคงและตัวมองอิดเป็นคนติดฝิ่น ไม่มีผู้ใดเชื่อถือมักขู่กรรโชกทรัพย์จาก

---

[๑]หจช., ร. ๕ ม. ๒.๑๒ ก/๑, หนังสือเจ้าราชสัมพันธวงษ์เชียงใหม่ถวายสมเด็จกรมพระบำราบฯ.

[๒]หจช., ร. ๕ ม. ๑.๑/๑๐, เบ็ดเสร็จกระทรวงมหาดไทย (ร.ศ.๑๐๑).

[๓]หจช., ร. ๕ ม. ๒.๑๒ ก/๑, กรมหมื่นพิชิตปรีชากร พระยาเจริญราชไมตรี พระยาศรีสิงหเทพ ประชุมที่วังสมเด็จกรมพระบำราบเรื่องมองอิด มองชันกะเล มายื่นต่อตุลาการ

พวกลาวกะเหรี่ยงเสมอ[๑]

อย่างไรก็ตาม คณะตุลาการพิจารณาเห็นว่าเจ้าราชสัมพันธวงษ์ปฏิบัติหน้าที่โดยหละหลวม ในการกักขังคนในบังคับอังกฤษจึงตัดสินให้จำเลยเสียค่าปรับเป็นเงิน ๔ ชั่ง ๖ ตำลึง ๒ บาท[๒]

คดีที่ฟ้องร้องเจ้านายขุนนางว่าปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือบกพร่องต่อหน้าที่ยังมีอีกหลายคดี เช่น

๑. คดีแสนปันปุงคนในบังคับอังกฤษฟ้องเจ้าบุรีรัตน์และพระยาไชยมงคลน้อยเรียวคำว่ารีบทรัพย์และจับกุมตัวไปจำขังไว้ ฝ่ายจำเลยให้การว่าแสนปันปุงถูกน้อยเรียวคำกล่าวหาว่าฆ่าคนตายจึงเอาตัวไปจำไว้เพื่อพิจารณาคดี[๓]

๒. คดีมองเยให้มองซุนกะเลเป็นตัวแทนฟ้องพระเจ้านครเชียงใหม่ว่าบกพร่องต่อหน้าที่ อ้างถึงกดีความที่มองเยมอบหมายให้มองลูเป็นตัวแทนมาฟ้องอ้ายกระลา อ้ายละเมิน กะเหรี่ยงสองคนที่สนามเมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ กล่าวหาว่าจำเลยทำสัญญาขายไม้แล้วไม่นำไม้มาส่งให้ เจ้านครเชียงใหม่ตัดสินให้

---

[๑]หจช., ร. ๕ ม. ๑.๑/๑๐, เบ็ดเสร็จกระทรวงมหาดไทย (ร.ศ.๑๐๑).

[๒]หจช., ร. ๕ ม. ๑.๑/๑๑, หนังสือราชการระหว่างเจ้าพระยาภาณุวงษ์ฯ กับกงสุลอังกฤษและฝรั่งเศส ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลากรมพระบำราบ เกี่ยวกับราชการทั่วไป เช่น ขอหนังสือเดินทาง หนี้สิน ผู้ร้ายปล้นฆ่าและลักทรัพย์ ป่าไม้ ร้องทุกข์ และคดีความต่าง ๆ (ร.ศ. ๑๐๒).

[๓]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๙ เลขที่ ๓๘๕๔ สารตราถึงพระยาเทพประชุน ความแสนปันปุงในบังคับอังกฤษโจทย์ เจ้าบุรีรัตน์ พระยาไชยมงคลน้อยเรียวคำเอื้อยเมืองนครลำปาง หาว่าจำเลยกฎชี่จับตัวจำตรวนและเก็บริบทรัพย์สิ่งของ.

รับทรัพย์สิ่งของบุตรภรรยา ช้างม้า โคกระบือของจำเลยให้โจทย์ แต่ปรากฏว่ามองเยยังไม่ได้รับค่าเสียหายตามคำตัดสิน จึงมายื่นฟ้องอีกครั้งหนึ่ง เรียกเอาเงินจากพระเจ้าเชียงใหม่ฐานบกพร่องต่อหน้าที่ไม่เร่งเงินให้[๑]

คดีนี้ พระเจ้าเชียงใหม่ให้การว่าเป็นคดีความเก่าที่พระยาสามล้านตัดสิน ผู้ตัดสินเสียชีวิตไปแล้ว เมื่อพระยาเทพประชุนขึ้นไปรับตำแหน่งข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศ สนามเมืองเชียงใหม่ก็นำสารบบความคนต่างประเทศมามอบให้ทั้งหมด และสนามไม่ได้รับชำระความคนต่างประเทศอีกเลย อีกประการหนึ่ง มองเยทิ้งความไว้นานเกินกำหนด แม้กระทั่งรัฐบาลอินเดียส่งพันตรีสตรีศมาเป็นตัวแทนร่วมพิจารณาคดีความของคนในบังคับอังกฤษไม่ให้คั่งค้าง คณะตุลาการในครั้งนั้นได้ประกาศให้คนในบังคับอังกฤษทั้งมวลมาฟ้องความเก่าให้เสร็จสิ้นไป พ้นกำหนดจะไม่รับพิจารณาอีก[๒]

คดีนี้คณะตุลาการที่กรุงเทพฯให้ยกฟ้อง เพราะเป็นคดีเก่าโจทย์ทิ้งความไว้นานเกินไป[๓]

๓. คดีซางซือฟ้องเจ้านครลำปางว่าบกพร่องต่อหน้าที่ ความเดิมพระยาวังซ้ายรับช้างของซางซือไป ทำให้ซางซือทำป่าไม้ไม่ได้ ซางซือจึงลงมาฟ้องความกับกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ กงสุลมีหนังสือมาขอให้เจ้านครลำปางชำระความให้ เจ้านครลำปางเพิกเฉยจนช้างตาย คดีนี้เจ้านครลำปางยอมชำระเงินค่าช้างและค่าเสียหาย

---

[๑]หจช., ร. ๕ ม. ๑.๒/๕ ร. ที่ ๑๘๘/๔๔, พระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จกรมพระบำราบฯ (ต.ค. ๑๐๑).

[๒]หจช., ร. ๕ ม. ๒.๑๒ ก/๑, ใบบอกเมืองเชียงใหม่ (มิ.ย. ๙๓ – ๒๐ เม.ย. ๑๑๐).

[๓]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๔๐ เลขที่ ๒๓๘๓ หนังสือมีไปมากับกงสุลอังกฤษ.

เป็นเงิน ๒,๔๐๐ รูปี[๑]

คดีความฟ้องร้องในลักษณะดังกล่าวมีอีกมาก สาเหตุของคดีความเหล่านี้มาจากการลักษณะการปกครองเมืองประเทศภาคเหนือที่ยังคงลักษณะเดิมของตนอยู่ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแม้จะมีคนต่างชาติจำนวนมากหลั่งไหลเข้าไปทำมาหากินในบ้านเมืองเหล่านั้น เจ้านายขุนนางถืออำนาจเด็ดขาดเหนือราษฎร ถืออำเภอน้ำใจของตนเป็นกฎหมาย ไม่ได้ระมัดระวังในการเกี่ยวข้องกับคนในบังคับต่างชาติ กล่าวได้ว่ายังไม่สำนึกถึงภัยจากชาติตะวันตกที่เข้มแข็งและมีความเจริญสูงกว่า ดังพระดำริในพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ข้าหลวงพิเศษ จัดราชการ พ.ศ.๒๔๒๗ เกี่ยวกับการปกครองของประเทศราชภาคเหนือว่าการบริหารบ้านเมืองของประเทศราชภาคเหนือนี้

> ...การดีการชั่วอยู่กับตัวคน ๆ เดียว ถ้าเจ้าเปนคนดีก็ดี เจ้าไม่ดูการเมืองก็ตกอยู่ในมือคนที่มิได้รับผิดชอบในราชการซึ่งเปนคนที่รักของเจา ถาการแลผลประโยชน์บ้านเมืองจะมีบาง ผู้นั้นก็กินเอาเสีย ถาการเสียก็ตกแก่เจาซึ่งเปนใหญ่เกินที่จะเอาโทษได้ นอกจากโทษใหญ่ ๆ ตองเปนโทษแตการที่ทำกับคนต่างประเทศ บางทีตองใชความเขาอยางเดียว...[๒]

ทางด้านการศาลนับว่ามีปัญหามาก กล่าวคือ "...บันดาถ้อยความในเมืองลาวเฉียงนี้ยังเปนการก้าวก่ายรกร้างมาก ในทางพิจารณาเปนต้น ด้วยตุลาการไม่เป็นผู้เข้าใจ มีแต่ผิด ๆ ถูก ๆ เสียโดยมาก จนราษฎรไม่เต็มทนก็ไม่อาจฟ้องหากันได้..."[๓]

---

[๑]หจช., ร. ๕ ม. ๒.๑๒ ก/๑, ใบบอกเมืองเชียงใหม่ (มิ.ย.๙๓ – ๒๐ เม.ย. ๑๑๐).

[๒]หจช., ร. ๕ ม. ๕๘/๘๘, รายงานกรมหมื่นพิชิตปรีชากร เรื่องจัดราชการเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง (พ.ค. ๑๐๓).

[๓]หจช., ร. ๕ ม. ๕๘/๓๗, จะใชพระราชบัญญัติลักษณพยานมณฑลพายัพ (๑๘ เม.ย. ๑๑๔ – ๖ ก.ค. ๑๑๔).

รัฐบาลไทยจึงมักกล่าวออกตัวกับกงสุลอังกฤษเสมอว่า

...เจ้านายไพร่บ้านพลเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน นั้น ธรรมเนียมรักษาบ้านเมืองก็ประพฤติอยู่ตามธรรมเนียมปาดงแต่เดิมมา แลวก็เปนคนมักถือตามใจยตัวเอง ความรูแลประพฤติรักษาตามธรรมเนียมให้เหมือนชาวยุโรปนั้นไม่มี...[๑]

<u>คดีปล้นชิงทรัพย์</u>

คดีสำคัญประเภทที่ ๓ ที่สร้างปัญหาให้แก่รัฐบาลไทยและศาลต่างประเทศมากคือ คดีปล้นชิงทรัพย์ คดีเช่นนี้มักเกิดบริเวณพรมแดนหรือท้องที่ที่เป็นป่าทึบ ไม่มีเจ้าหน้าที่บ้านเมืองดูแล หลังจากสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ แล้ว เจ้านครเชียงใหม่ได้จัดการดูแลความสงบเรียบร้อยในบ้านเมือง ให้เจ้านายคุมไพร่ออกตรวจตราโจรผู้ร้าย ตั้งด่านรักษาทางที่พ่อค้าใช้เดินทางบริเวณป่าไม้สักแขวงเมืองเชียงใหม่ ริมฝั่งแม่น้ำสาล-วินติดต่อกับเขตแดนเมืองมะละแหม่ง เมืองยางแดง ต่อเขตเมืองปุ เมืองปัน และเมืองสาด[๒]

ส่วนเขตเมืองนครลำปางและลำพูนมี ๓ ด่าน คือ ทางลำปางมีด่านที่เมืองพะเยาต่อเขตเมืองเชียงราย ทางลำพูนมีด่านดอยเต่าม่อต่อเขตเมืองเถิน และทางดอยเต่าต่อเขตเมืองตาก

---

[๑]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๔๐ เลขที่ ๒๐๖๒ หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงษ์ฯ ถึงกงสุลนอกซ์.

[๒]หจช., ร. ๕ ม. ๒.๑๒ ก/๑, ใบบอกเมืองเชียงใหม่ (มิ.ย. ๕๓ – ๒๐ เม.ย. ๑๑๐).

เกี่ยวกับด่านรักษาทางและกองตระเวณนั้น เจ้าราชสัมพันธ์วงษ์รายงานว่า

> ...คนที่เปนโปลิตไม่ได้ทำราชการอื่นเปนพนักงานแต่จำเภาะการโปลิตอย่างเดียว พิเคราะดูคนไพร่เหล่านั้นก็เหนว่ามีนำใจสมัคเปนโปลิตจริง แตโปลิตนั้นนุงหุมตามธรรมดาไมมีสำคัญสิ่งใดเปนที่หมายว่าเปนโปลิต จึ่งไม่มีผู้ใดทราบว่าเปนโปลิต ๆ ที่ตั้งอยู่รักษาเขตแดนเมืองเชียงใหมกับโปลิตอังกฤษ อนาเขตรกุวางขวางลวนไปดวยซอกหวยและเขาเปนทางกันดาร เดินยากดวยกันทั้งสองฝายุ ถาเกิดโจรผู้รายขึ้นกว่าจะติดตามก็ไมใครจะทัน ที่ใกลเคียงโปลิตรักษาอยู่นั้นโจรผู้รายก็ไมมี มีโจรผู้รายอยู่แตที่เปนทางเปลี่ยวไกลจากที่โปลิตรักษาถึง ๒ – ๓ วัน...[๑]

ปัญหาของคดีปล้นชิงทรัพย์นั้นอยู่ที่คนต่างชาติที่ถูกปล้นในเขตไทยแล้วไม่ได้มาแจ้งความแก่เจ้าพนักงานบ้านเมืองในทันทีทันใด มักหลบหนีกลับไปบ้านเมืองของตนแล้วนำหนังสือเจ้าพนักงานอังกฤษเข้ามาฟ้องร้อง กว่าที่เจ้าพนักงานไทยจะติดตามโจรผู้ร้ายได้ก็เสียเวลาไปหลายวัน ทำให้ผู้ร้ายมีเวลาหลบหนีไปได้[๒]

ตัวอย่างคดีปล้นชิงทรัพย์ที่เป็นคดีใหญ่คือ คดีมองใบ

<u>คดีมองใบ</u>

ในคดีนี้นายโทมัสนอกซ์ กงสุลอังกฤษได้ร้องเรียนไปยังรัฐบาลไทยว่า มองใบคนในบังคับอังกฤษพร้อมกับลูกจ้างถูกผู้ร้ายปล้นที่บ้านละคาริมป่าไม้แม่ลองกึ่งเมืองยวม ผู้ร้ายได้ทรัพย์สินมูลค่า ๕๔,๐๐๐ รูปี ปืน ๑๔ กระบอก ลูกจ้างมองใบ

---

[๑]หจช., ร. ๕ กต. ๓๐ จ.ศ. ๑๒๓๘ – ๑๒๓๙, หน้า ๒๔๐.

[๒]หจช., ร. ๕ ม. ๒.๑๒ ก/๑๕, บอกพระยาราชสัมภารากร ข้าหลวงเมืองเชียงใหม่ (มี.ค. ๑๐๓ – ก.ย. ๑๐๔).

ถูกฆ่าตาย ๒ คน บาดเจ็บ ๓ คน กงสุลอังกฤษขอให้รัฐบาลไทยบังคับให้พระเจ้านครเชียงใหม่ชดใช้ค่าเสียหายให้แก่มองใบฐานที่ไม่จัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อยตามสัญญา[๑]

รัฐบาลไทยให้พระยาเทพประชุนขึ้นมาสืบสวนความนี้ให้กระจ่าง มองใบได้แจ้งความกล่าวโทษนายดวงทิพนายโปลิศเมืองขุนยวมว่าไม่ช่วยติดตามผู้ร้ายให้ พระยาเทพประชุนจึงเรียกตัวนายดวงทิพและพระยาศรีสมบัติมาชำระพร้อมกับมองใบ แต่ปรากฏว่ามองใบไม่มาตามนัด ทำให้ผู้ถูกกล่าวหาทั้งสองรออยู่ถึง ๓ วัน[๒]

ตามรายงานของพระยาเทพประชุนนั้นมีว่า มองสวยนุทนายของมองมนกอนายร้อยไม้เมืองยวม มีหนังสือถึงเจ้านครเชียงใหม่ว่า มองใบถูกผู้ร้ายปล้นที่ห้วยเล้าปืน ริมบ้านดอยปุก เจ้านครเชียงใหม่และพระยาเทพประชุนจึงมีคำสั่งให้พระยาศรีสมบัติ ผู้รักษาเมืองยวมเดินทางมารายงานเรื่องนี้ที่เชียงใหม่ พระยาศรีสมบัติแจ้งว่ามองใบกับพวกประมาณ ๖๐ คน เป็นกะเหรี่ยงบ้านยางแดงบ้าง ได้ไปถึงเมืองยวมบอกกับพระยาศรีสมบัติว่ากำลังเดินทางไปป่าไม้เมืองขุนยวม มาพักที่เมืองยวม ๑๐ วัน ก็เดินทางต่อไปเพียงวันเดียว กลับมาแจ้งว่าไปพักที่ห้วยเล้าปืนริมบ้านดอกปุก ถูกปล้นเอาเงิน ๕๐,๐๐๐ รูปี ปืน ๑๔ กระบอก และว่าผู้ร้ายเป็นพวกยางแดง พระยาศรีสมบัติจัดกองตระเวณติดตามผู้ร้ายไปหลายทางแต่ไม่พบ พระยาเทพประชุนและเจ้านครเชียงใหม่จึงกำชับให้พระยาศรีสมบัติจัดกำลังออกติดตามอีก ทางด้านพม่าข้าหลวงอังกฤษก็แจ้งมาว่ากำลังติดตามผู้ร้ายอยู่เช่นกัน

---

[๑]หจช., ร. ๕ มท. ๑๒ จ.ศ. ๑๒๓๙, หน้า ๑๓๐.

[๒]หจช., ร. ๕ กต. ๑๙ จ.ศ. ๑๒๓๘, ๑๒๓๗ – ๑๒๓๙, หน้า ๑๙๐.

พระยาเทพประชุนสืบสวนได้ความต่อไปว่าผู้ร้ายที่ปล้นมองใบเป็นยางแดง ลูกจ้างเก่าของมองใบเอง โดยทราบจากหนังสือของมองใบถึงพระยาสิงหนาถพ่อตา ว่ากะเหรี่ยงแดงลูกจ้างเก่า ๑๔ คน ติดตามมาจับมองใบที่เมืองยวม ได้คบคิดกับลูกจ้างของมองมนทอปล้นทรัพย์มองใบ หลังจากถูกปล้นแล้วมองใบจึงเดินทางไปเมืองมะละแหม่ง[๑] ต่อมาจึงส่งข่าวมาอีกว่า โปลิศเมืองผาปูนจับผู้ร้ายได้หนึ่งคนเป็นยางแดงและได้ให้การซัดทอดถึงพรรคพวกอีก ๔๐ คน[๒]

เมื่อสืบสวนได้ความดังกล่าว รัฐบาลไทยจึงได้ชี้แจงเหตุผลให้กงสุลอังกฤษทราบว่า รัฐบาลไม่อาจบังคับพระเจ้านครเชียงใหม่ให้ชำระค่าเสียหายแก่มองใบได้ เพราะไม่ใช่ความผิดของเจ้านครเชียงใหม่ ผู้ร้ายไม่ได้เป็นคนในบังคับเมืองเชียงใหม่ ปล้นแล้วหนีออกจากเขตเมือง เจ้าทุกข์มาแจ้งความช้าจนโปลิศติดตามไม่ทัน เกี่ยวกับทรัพย์สินที่ถูกปล้นนั้นก็ไม่อาจยืนยันได้ว่าเป็นจำนวนจริง ๆ ตามที่มองใบแจ้งมา[๓] แต่กงสุลนอกซ์ไม่ยอมรับฟัง อ้างว่า

> ...ในการคนในบังคับอังกฤษที่ถูกปล้นในเขตรแขวงเมืองเชียงใหม่นี้ไม่ใช่แต่ครั้งนี้ครั้งเดียว การเปนแต่ขาพเจาคาดคะเนที่ตำลูงมาใน ๑๕ ปีนี้ ในเขตรแขวงเชียงใหม มีผู้รายฆาคนในบังคับอังกฤษลมตายกันถึง ๕๐ คน แล้ว...[๔]

กงสุลนอกซ์กล่าวโทษว่าเป็นเพราะเจ้านครเชียงใหม่ไม่ดูแลบ้านเมือง แม้รัฐบาลไทยจะขอวางเงินประกันแทนเจ้านครเชียงใหม่ก่อนแล้วจะส่งหลักฐานมาให้

---

[๑]หจช., ร. ๕ กต. ๓๐ จ.ศ. ๑๒๓๘ – ๑๒๓๙, หน้า ๒๔๐ – ๒๔๓.

[๒]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๙.

[๓]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๗ – ๒๓๙.

[๔]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

กงสุลสืบสวน แต่กงสุลไม่ยอมอ้างว่าต้องการลงโทษให้เจ้านครเชียงใหม่เข็ดหลาบ ยังชู่ว่า หากรัฐบาลไทยไม่บังคับเจ้านครเชียงใหม่ให้ชำระค่าเสียหายตามที่เรียกร้อง กงสุลจะส่งความไปให้รัฐบาลอังกฤษ ให้ว่ากล่าวกับเจ้านครเชียงใหม่เอง

ในที่สุดรัฐบาลไทยจำเป็นต้องบังคับเจ้านครเชียงใหม่ให้ใช้เงินแก่มองใบทั้ง ๆ ที่เห็นว่า "...เปนการผิดกับธรรมเนียมยุติธรรมทีเดียว และจเปนที่ให้ตอเวอนแมนต์สยามจำใจไว้ในการยุติธรรมของตอเวอนแมนต์อังกฤษ ซึ่งมีต่อประเทศที่มีอำนาถน้อยจะต่อสู้ไม่ได้..."[๑]

รัฐบาลไทยพยายามดึงให้รัฐบาลอินเดียเข้ามาเกี่ยวข้องกับคดีนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกับทรงมีพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ถึงลอร์ดแอชลีย์ อีเดน ผู้ช่วยข้าหลวงแคว้นเบงกอลว่า "...ตัวท่านได้เคยปกครองเมืองพม่า อังกฤษ คงจักเข้าใจความอยู่แล้ว แม้นถึงเมืองเชียงใหม่เปนประเทศราชของกรุงสยามก็จริง อำนาถของเราต้องกระทำตามธรรมเนียมที่ล่วงไปแล้ว เมื่อจะลงโทษประการใดต้องไต่ถามชี้แจงโทษให้เขาเหนผิดก่อน..."[๒] แต่ฝ่ายรัฐบาลอินเดียไม่ยอมเกี่ยวข้องอ้างว่า รัฐบาลไทยไม่ได้จัดการตั้งกองตระเวณในเขตแดนตามสัญญาทำให้เกิดการปล้นฆ่า และคดีนี้ได้ถูกส่งไปยังกระทรวงต่างประเทศอังกฤษแล้ว รัฐบาลอินเดียไม่อาจเกี่ยวข้องได้ รัฐบาลไทยต้องร้องเรียนไปยังรัฐบาลอังกฤษ โดยผ่านกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ[๓]

---

[๑]หจช., ร. ๕ กต. ๑ จ.ศ. ๑๒๓ – ๑๒๓๙, หน้า ๑๗๖.

[๒]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๙ เลขที่ ๒๑๖๙ สำเนาหนังสือมีไปมาแก่กงสุลอังกฤษเรื่องความเห็นขัดแย้งการชำระความเจ้านครเชียงใหม่.

[๓]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๙ เลขที่ ๒๐๕๕ หนังสือมีไปมาแก่กงสุลอังกฤษ.

อย่างไรก็ตาม ต่อมาในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๒๒ รัฐบาลอินเดียได้ส่งข้าหลวงเข้ามาสืบสวนคดีมองใบ และปรึกษาปัญหาอื่น ๆ กับข้าราชการไทยด้วย[๑] พันตรีสตรีศข้าหลวงอังกฤษได้รายงานการสืบสวนคดีมองใบไปยังรัฐบาลอินเดียว่า "...ดูเหมือนว่าพวกเขาได้กระทำดีที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้แล้ว และข้าพเจ้าไม่คิดว่ามันเป็นการยุติธรรมที่จะให้พวกเขาชดใช้ค่าเสียหายของมองใบ..."[๒]

ฝ่ายรัฐบาลไทยได้พยายามแก้ปัญหาที่นายดวงทิพถูกกล่าวหาว่าไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่ โดยการเปลี่ยนตัวให้เจ้าราชสัมพันธวงษ์มาว่าราชการเมืองยวมแทนนายฮินเดอบรันข้าหลวงอังกฤษเมืองผาปูน ได้มีหนังสือแสดงความพอใจในการเปลี่ยนตัวเจ้าพนักงานในครั้งนี้และติดต่อให้มาพบปะเพื่อปรึกษาข้อราชการ[๓]

คดีมองใบนี้ตามหลักฐานฝ่ายไทยชี้ชัดว่า มองใบต้องการได้ผลประโยชน์จากคดีความ เรียกร้องค่าเสียหายตามใจชอบโดยรัฐบาลไทยไม่ได้สืบสวนก่อน ฝ่ายนายนอกซ์กงสุลอังกฤษให้การสนับสนุนคดีมองใบ เพราะต้องการแสดงอำนาจข่มขู่รัฐบาลไทย เนื่องจากไม่พอใจที่รัฐบาลไทยทำสัญญากับรัฐบาลอินเดียข้ามหน้าตน จึงพยายามจับผิดรัฐบาลไทยอยู่เสมอ รัฐบาลไทยเห็นว่า "...ซึ่งมิสเตอนอกซ์ขู่เข็ญในเรื่องความมองใบนี้ประสงค์จะอวดอำนาจให้คอเวอนแมนต์อังกฤษและคอเวอนแมนต์อินเดียเหนว่าตัวพูดได้แรง ได้กว้างมากกว่าคอเวอนแมนต์อินเดียจะพูด..."[๔]

---

[๑] หจช., ร. ๕ มท. ๑๓ จ.ศ. ๑๒๓๙, หน้า ๑๔๐.

[๒] Manich Jumsai, A History of Anglo-Thai Relation, p.

[๓] หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๙, เลขที่ ๓๐๖๙ ใบบอกพระยาเทพประชุน.

[๔] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, ๒๗ เจ้าพระยา (พระนคร : โรงพิมพ์แพร่การช่าง, ๒๕๑๐), หน้า ๗๒๑ – ๗๒๓.

คดีปล้นชิงทรัพย์อื่น ๆ ก็มี เช่น คดีมองตาทวย มองอุนอง คนในบังคับอังกฤษ เมืองมะละแหม่งกับลูกจ้าง ๕๐ คน คุมช้างบรรทุกสิ่งของเงินทองจากเมืองยวมจะไปซื้อไม้ทางเมืองขุนยวม ถูกผู้ร้ายยางแดง ๒๐ คน ปล้นที่ห้วยหินเหล็กไฟแขวงเมืองยวม เอาทรัพย์สินไปมูลค่า ๓๔,๒๕๐ รูปี ลูกจ้างตาย ๑ คน บาดเจ็บ ๒ คน พระยาราชเสนาและเจ้านครเชียงใหม่ เจ้าอุปราช ให้เจ้าราชสัมพันธวงษ์คุมไพร่ ๑๐๐ คน ติดตามไป แต่ไม่ทันคนร้ายเพราะที่เกิดเหตุอยู่ห่างจากที่ทำการโปลิศท่าตาฝั่งและท่าสองยางถึง ๓ วัน กว่าที่เจ้าทุกข์จะไปแจ้งความเหตุเกิดแล้วถึง ๔ วัน พระยาศรีสมบัติและพระยาทะละหะเสนาเกณฑ์คนออกติดตามหลายทางก็ไม่ได้ร่องรอย เจ้าราชสัมพันธวงษ์จึงประกาศตั้งสินบนไว้ ๓,๐๐๐ รูปี สืบได้ความว่าทรัพย์สินที่ถูกปล้นไปนั้นมูลค่าเพียง ๕,๐๐๐ รูปีเท่านั้น[๑] อีกคดีหนึ่งคือ คดีมองนอยฟ้องว่าพระยาสิงหนาถปล้นทรัพย์ไปมูลค่า ๗,๓๗๔ รูปี ศาลได้เรียกตัวจำเลยมาสู้ความ[๒]

<u>คดีหนี้สิน</u>

คดีสำคัญประเภทสุดท้ายคือ คดีหนี้สิน เป็นคดีที่มีจำนวนมาก ฟ้องหากันด้วยจำนวนเงินมากบ้างน้อยบ้าง ระหว่างเจ้านายขุนนางกับคนในบังคับอังกฤษ ระหว่างราษฎรกับคนในบังคับ หรือระหว่างคนในบังคับด้วยกันเอง มักเกี่ยวกับการทำป่าไม้ด้วย มีการรับเงินก่อนแล้วส่งไม้ทีหลัง หรือบางทีส่งไม้ไม่ได้ก็ถูกฟ้อง ตัวอย่างเช่น

---

[๑] หจช., ม. ๒.๑๒ ก/๔, บอกพระยาราชเสนาที่หลวงเชียงใหม่ (มี.ค. ๙๙ – เม.ย. ๑๐๑).

[๒] หจช., ร. ๕ ต. ๕.๑/๑, เบ็ดเตล็ดราชการเมืองเชียงใหม่ฝ่ายเรื่องความ ปี ๑๐๙, ๑๑๐ (๑๘ ต.ค. – ก.พ. ๑๐๙).

๑. คดีพระยาดำรงราชสีมาเจ้าเมืองปาย เป็นหนี้ลูเซนคนในบังคับอังกฤษ จำนวนเงิน ๑๐๑,๐๐๐ รูปี โดยลูเซนให้พระยาดำรงฯกู้มาลงทุนทำป่าไม้ที่เมืองปาย แต่ปรากฏว่าพระยาดำรงราชสีมาทำผิดกฎพระยาศิริอักษรเอาตัวไปจำตรวนและริบเอาเงินไป[๑]

๒. คดีมองเยให้มองปันโยฟ้องมองซานกะเลที่พระยาสิงหนาถว่าเป็นหนี้อยู่ ๘๓,๒๐๐ แถบ[๒]

๓. คดีมองสวยนุ มองสวยละ ฟ้องกุมปนีคำนวรทำหนังสือสัญญาขายไม้ซอนสัก ๑,๕๐๐ ต้น ราคาต้นละ ๑๔ รูปี ถึงกำหนดสัญญาจำเลยไม่เอาไม้มาส่ง โจทย์ได้เอาเงินวางประจำไว้ ๕๐๐ รูปี ต้องเสียค่าดอกเบี้ย ค่าป่วยการต่าง ๆ เป็นเงิน ๒,๑๓๐ รูปี และจำเลยยังได้ทำหนังสือยืมเงิน ๑๓๐ รูปีด้วย[๓]

คดีเกี่ยวกับหนี้สินมีมากมาย แต่ไม่ค่อยมีปัญหารุนแรงเท่าคดีในลักษณะอื่น ๆ

<u>ผลงานของศาลต่างประเทศตามสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖</u>

มิศเตอร์แมคคาร์ธี เจ้าหน้าที่สถานกงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯได้กล่าวถึงศาลต่างประเทศเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ ไว้ว่า

---

[๑]หจช., ร. ๕ ม. ๕๘/๘๙, เบ็ดเตล็ดเรื่องราชการเมืองเชียงใหม่ ปีระกา สัปตศก ๑๒๔๗ (มิ.ย. ๑๐๔ – ธ.ค. ๑๐๗).

[๒]หจช., ร. ๕ มท. ๑๐ จ.ศ. ๑๒๓๖ – ๑๒๓๗, หน้า ๒๗.

[๓]หจช., ร. ๕ ต. ๕.๑/๑, เบ็ดเตล็ดราชการเมืองเชียงใหม่เรื่องความปี ๑๐๙, ๑๑๐ (๑๘ ต.ค. – ก.พ. ๑๐๙).

"...ศาลต่างประเทศ ....ข้าพเจ้าประหลาดใจมากที่สถานที่แห่งแรกที่ข้าพเจ้าตองไปคือ สถานที่ที่เรียกตัวเองว่า "ศาลต่างประเทศ" คำถามของข้าพเจ้าก็คือ "มันเป็นอะไรกัน" ข้าพเจ้าจึงเริ่มพิจารณาให้เห็นจริงว่าอย่างไรที่เรียกว่าเป็นศาลต่างประเทศ ดูเหมือนว่าสยามได้ตั้งตนขึ้นเป็นอนุญาโตตุลาการที่จะไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างคนในบังคับอังกฤษและพวกลาว ดังนั้นจึงทำให้ไม่มีการตัดสินคดีแม้แต่คดีเดียว..."[๑]

คำกล่าวนี้มีส่วนเป็นจริงอยู่มาก ทั้งนี้จะเห็นได้จากการที่คดีความใหญ่ ๆ สำคัญ ๆ ฟ้องหากันด้วยทรัพย์จำนวนมากที่เข้าสู่ศาลต่างประเทศเชียงใหม่มักถูกส่งไปตัดสินที่กรุงเทพฯ โดยศาลต่างประเทศเชียงใหม่ทำหน้าที่เพียงสืบสวนข้อเท็จจริงและรายงานมาเท่านั้น และคดีที่เกี่ยวกับเจ้านายขุนนางกับคนในบังคับนั้นศาลมักพยายามไกล่เกลี่ยประนีประนอมเสียเป็นส่วนใหญ่

สาเหตุที่ทำให้ศาลต่างประเทศเชียงใหม่ไม่มีประสิทธิภาพเต็มที่ ไม่อาจทำหน้าที่พิจารณาตัดสินคดีความได้ตามสมควรนั้น น่าจะเป็นด้วยสาเหตุ ๓ ประการ คือ ทัศนคติของคนในบังคับอังกฤษที่มีต่อศาลต่างประเทศเชียงใหม่ เป็นประการแรก การที่กงสุลอังกฤษไม่พอใจสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๗ เป็นประการที่สอง และขอบเขตอำนาจอันจำกัดของข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศ เป็นประการสุดท้าย

สาเหตุแรกคือ ทัศนคติของคนในบังคับอังกฤษต่อศาลต่างประเทศเชียงใหม่ คนในบังคับอังกฤษเคยประสบปัญหาได้รับความไม่ยุติธรรมในการฟ้องความกับเจ้านายขุนนางมาก่อนแล้ว จึงไม่วางใจว่าศาลต่างประเทศเชียงใหม่ซึ่งมีข้าหลวงไทยประจำ

---

[๑]แถมสุข นุ่มนนท์, "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชียงใหม่," รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ครั้งที่ ๑ : ล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๑), หน้า ๑๕๐.

อยู่เพียงคนเดียวจะดำเนินการให้ความยุติธรรมแก่ตนได้ และคดีความที่ส่งลงไปกรุงเทพฯ นั้นหลาย ๆ คดี โจทย์กล่าวหาว่าข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศเชียงใหม่เพิกเฉยต่อหน้าที่ ไม่ดำเนินการพิจารณาชำระคดี เช่น คดีมองกุนขอฟ้องเรียกค่าเสียหายจากเจ้านครเชียงใหม่ เนื่องจากผิดสัญญาในการทำป่าไม้ โจทย์กล่าวหาว่าพระยาเทพประชุนไม่เรียกจำเลยมาว่าความทั้ง ๆ ที่โจทย์ได้ร้องเตือนหลายครั้ง[๑]

มีบางคดีที่โจทย์ไม่พอใจคำตัดสินของศาล ก็ได้ฟ้องร้องมายังกรุงเทพฯอีก เพราะคนในบังคับอังกฤษมีสิทธิเลือกได้ว่าจะฟ้องที่ศาลต่างประเทศตามสัญญาเชียงใหม่หรือฟ้องที่ศาลกงสุลกรุงเทพฯ ตัวอย่างเช่น คดีมองกุณะ พระยาเทพประชุนตัดสินให้เลิก คำตัดสินเดิมของหลวงบริบาลบุรีรมย์ ไม่ยอมให้มองกุณะเรียกค่าปรับจากจำเลย มองกุณะจึงฟ้องลงมาที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินให้รับฟ้องที่ศาลกรุงเทพฯ ตามธรรมเนียมที่ว่า

> ...คดีความซึ่งว่ากล่าวเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ตระลาการที่กรุงเทพฯ แลหัวเมืองชำระสืบสวนสักขีพยานเสร็จสำนวนก็ดี ยังไม่เสร็จสำนวนก็ดี โจทย์จำเลยรองให้เปลี่ยนตระลาการฤาให้บอกส่งลงไป ณ กรุงเทพฯ ก็ควรจะเปลี่ยนตระลาการและส่งโจทย์จำเลยลงไป ณ กรุงเทพฯ...[๒]

เมื่อมีโอกาสเลือกเช่นนี้ คนในบังคับอังกฤษซึ่งไม่วางใจในอำนาจของศาลต่างประเทศเชียงใหม่ จึงมักฟ้องคดีความใหญ่ที่เรียกค่าเสียหายจำนวนมากมายังศาลกงสุลที่กรุงเทพฯ ให้กงสุลเป็นผู้เรียกร้องกับรัฐบาลไทยให้

---

[๑]หจช., ร. ๕ ม. ๑๖.๒/๙๔, มองกุนขอกล่าวโทษพระเจ้านครเชียงใหม่เรื่องป่าไม้ (ร.ศ. ๑๐๑).

[๒]หจช., ร. ๕ มท. ๑๓ จ.ศ. ๑๒๓๙, หน้า ๑๒๐.

การส่งฟ้องไปยังศาลกงสุลนั้น นอกจากเป็นเพราะคนในบังคับอังกฤษไม่วางใจในศาลต่างประเทศแล้ว บางครั้งก็เป็นเพราะคนในบังคับหวังจะได้บารมีของกงสุลคุ้มครองให้ตนได้ผลประโยชน์จากคดีความตามที่เรียกร้อง มีคนในบังคับอังกฤษจำนวนมากที่หวังจะฟ้องคดีความเพื่อผลประโยชน์ พระยาเทพประชุนแสดงความเห็นไว้ว่า "พม่าตองซูเป็นหมอความโกงมาก ดูเหมือนจะหากินค่างความเสียมาก ลาวไม่เข้าใจความ"[๑] พวกนี้ฟ้องความที่กรุงเทพฯหวังอาศัยอำนาจกงสุลบีบบังคับรัฐบาลไทย ฝ่ายกงสุลอังกฤษนั้นมักเชื่อฟังความจากคนในบังคับของตน ไม่ค่อยยอมรับข้อเท็จจริงจากฝ่ายไทย การฟ้องความที่กรุงเทพฯซึ่งอยู่ห่างไกลจากสถานที่เกิดเหตุทำให้การชำระพิจารณาเป็นไปอย่างล่าช้าทุลักทุเล เพราะต้องรอหนังสือจากข้าหลวงหรือจากเจ้านายขุนนางซึ่งเป็นผู้สืบหาข้อเท็จจริง ต้องส่งหนังสือถามตอบกันหลายครั้ง ต้องส่งจำเลยหรือพยานมากรุงเทพฯ เสียเวลาเดินทางไกล กงสุลอังกฤษมักกล่าวหาว่ารัฐบาลดำเนินการล่าช้า หน่วงเหนี่ยวไม่ให้ความเป็นธรรมแก่ตนในบังคับอังกฤษ แล้วถือโอกาสเรียกค่าเสียเวลาเป็นดอกเบี้ยจากค่าปรับต่าง ๆ ขึ้นอีก สร้างความยุ่งยากให้แก่รัฐบาลไทยเป็นอันมาก จนพระยาเทพประชุนข้าหลวงเชียงใหม่เปรียบเทียบไว้ว่า "...ตองสู่อยู่ที่เมืองเชียงใหม่เป็นแมว กลับลงมากรุงเทพฯเป็นเสือเสือ..."[๒]

ปัญหาคนในบังคับอังกฤษค้าความโดยหวังผลประโยชน์นั้น ไม่ใช่การกล่าวหาอย่างเลื่อนลอยจากรัฐบาลไทยแต่อย่างใด ฝ่ายกงสุลอังกฤษเองก็ทราบดีเช่นกัน ในคดีมองอิดฟ้องเจ้าราชสัมพันธวงษ์ว่าจำขังโดยไม่มีความผิด ศาลตัดสินให้มองอิดชนะ

---

[๑]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๙ เลขที่ ๒๑๗๓ ใบบอกพระยาเทพประชุน.

[๒]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, ๒๗ เจ้าพระยา, หน้า ๗๒๖.

ความได้รับค่าเสียหายจากเจ้าราชสัมพันธวงษ์ เจ้าหน้าที่กงสุลอังกฤษถึงกับมีหนังสือมาถึงกรมท่า ขอให้ส่งค่าปรับไปที่ศาลกงสุลอังกฤษ โดยอ้างเหตุผลว่า "...ข้าพเจ้าวิตกมองอิดจะไม่ได้รับเงินครบ ข้าพเจ้าเหนเหล่าพวกผู้เปนนายหน้าความนยงอิศจะช่วยกันชักถอนเอาเงินมองอิศไปเสียบ้าง..."[๑] แม้แต่ตัวแทนของกงสุลที่เดินทางไปว่าความที่กงสุลอังกฤษอ้างว่าค้างชำระเป็นเวลานาน ก็ถูกเจ้านายขุนนางกล่าวหาว่า "...มิศเตอตีวินกับมองโคสองคนนี้เปนคนฝักฝ่ายหาผลประโยชน์ในถางความไม่ว่าแตความเก้าเรื่องตามท้องตรา เที่ยวเสาะหาเหตุต่าง ๆ ไม่เหมือนขุนนางอังกฤษที่ขึ้นไปแต่ก่อน ๆ..."[๒]

การที่คนในบังคับอังกฤษไม่วางใจศาลต่างประเทศจนต้องส่งคดีไปฟ้องที่กรุงเทพฯ หรือการส่งคดีไปฟ้องที่กรุงเทพฯ เพื่อผลประโยชน์ มีผลให้เกิดภาพพจน์ที่ไม่ดีแก่ศาลต่างประเทศเชียงใหม่ รัฐบาลอินเดียตำหนิว่าการดำเนินการพิจารณาชำระคดีเป็นไปอย่างล่าช้า ไม่ยุติธรรม ลำเอียงช่วยเหลือฝ่ายเจ้านายขุนนาง ทำให้เกิดคดีคั่งค้างจำนวนมาก[๓]

---

[๑]หจช., ร. ๕ ม. ๑.๑/๑๑, หนังสือราชการระหว่างเจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี และกงสุลอังกฤษ ฝรั่งเศส ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ เกี่ยวกับราชการทั่วไป เช่น ขอหนังสือเดินทาง หนี้สิน ผู้ร้ายปล้น ฆ่าและลักทรัพย์ ป่าไม้ ร้องทุกข์ และคดีความต่าง ๆ (ร.ศ. ๑๐๒).

[๒]หจช., ร. ๕ ม. ๒.๑๒ ก/๔, บอกพระยาราชเสนาที่หลวงเชียงใหม่ (มี.ค. ๔๔ – เม.ย. ๑๐๑).

[๓]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๔ เลขที่ ๒๑๖๔ สำเนาหนังสือมีไปมาแก่กงสุลอังกฤษเรื่องความเห็นขัดแย้งการชำระความเจ้านครเชียงใหม่.

สาเหตุที่สองคือ กงสุลอังกฤษไม่พอใจสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๙ เพราะสัญญานี้บั่นทอนอำนาจทางการศาลของกงสุลลงไป โดยให้คนในบังคับฟ้องร้องคดีความที่ศาลต่างประเทศเชียงใหม่ได้ความร่วมมือระหว่างขุนนางอังกฤษในเวตพม่ากับข้าหลวงไทยประจำเชียงใหม่ ทำให้อำนาจของกงสุลไม่อาจขยายไปถึงภาคเหนือของไทยได้ ดังนั้นกงสุลจึงพยายามชี้ให้รัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลอินเดียเห็นข้อบกพร่องของศาลต่างประเทศ ข้าหลวงไทย ตลอดจนเจ้านายขุนนางประเทศราชภาคเหนือ ในขณะเดียวกันก็พยายามแสดงให้เห็นว่าตนสามารถรักษาผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษได้ดีกว่า จะเห็นได้จากคดีมองใบซึ่งกงสุลขู่เข็ญแสดงอำนาจกับรัฐบาลไทยอย่างมาก รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชดำริว่า

> ...การเมืองเชียงใหม่ครั้งนี้ พิเคราะห์ดูตลอดต้นตลอดปลายไม่เห็นว่ามีต้นเงื่อนต่นหางมาจากคอเวอนแมนต์อังกฤษ ฤาคอเวอนแมนต์อินเดียแม้สักอย่างเดียว เหนเปนเหตุเพราะมิสเตอนอกซคนเดียวโกรธมาแต่ครั้งแรกเมื่อทำหนังสือสัญญาขามนาไปทำเสียกับคอเวอนแมนต์อินเดีย ยังขำพระยาเทพประชุนขึ้นมาจัดการโดยแขงแรง ทำให้เมืองเชียงใหมเปนของไทยมั่นคงขึ้น จะยกหยิบเหตุไดนานนานครั้งหนึ่ง ไมเปนการหาไดงายเหมือนอย่างแตกอน จึงไดตั้งใจตั้งตาที่จะทำลายหนังสือสัญญาเสียเพราะจะตั้งไวสกงสุล เขาก็ไดชี้แจงตอคอเวอนแมนต์ของเขายกโทษคอเวอนแมนต์อินเดียวารับหนังสือสัญญานั้นผิด เพราะเขาเปนผูอยูใกลรูภบเหนการมากคอเวอนแมนต์อินเดียจะพูดการกับไทยมีแตจะเสียเปรียบเพราะรูไมถึง...[๑]

นอกจากนายนอกซ์จะไม่พอใจการตั้งศาลต่างประเทศแล้วยังไม่พอใจพระยาเทพประชุนข้าหลวงเชียงใหม่ กล่าวหาว่าพระยาเทพประชุน "เข้ากับลาว" ดังนั้นแม้พระยาเทพประชุนจะมีรายงานการพิจารณาตัดสินคดีความลงมากรุงเทพฯ เนือง ๆ

---

[๑]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, ๒๗ เจ้าพระยา, หน้า ๗๒๑ – ๗๒๓.

นายนอกซ์ก็ไม่พอใจ ยังกล่าวหาว่าคดีคั่งค้างจนรัฐบาลอินเดียส่งพันตรีสตรีศเป็นข้าหลวงมาร่วมตัดสินความที่คั่งค้าง รัฐบาลไทยเห็นว่าการที่รัฐบาลอินเดียส่งข้าหลวงมาครั้งนี้เป็นเพราะนายนอกซ์กล่าวหารัฐบาลไทยไปก่อน รัฐบาลอินเดียจึงส่งข้าหลวงมาสืบสวนให้เห็นจริง ตัวของพันตรีสตรีศเองไม่ได้รู้เห็นความเป็นไปในภาคเหนือเพียงแต่รับฟังคำกล่าวหาของนายนอกซ์แล้วแจ้งให้รัฐบาลไทยทราบ เมื่อเดินทางไปถึงเมืองเชียงใหม่ พันตรีสตรีศแจ้งต่อพระยาเทพประชุนว่ามีความเก่าค้างชำระอยู่ ๗๔ เรื่อง พระยาเทพประชุนปฏิเสธว่ามีความเก่าที่ตัดสินแล้วโจทย์ไม่ยอมค้างอยู่ ๒ เรื่อง เท่านั้น พันตรีสตรีศและพระยาเทพประชุนจึงได้ออกประกาศให้คนในบังคับอังกฤษมาฟ้องความได้ตัดสินชำระพร้อมกัน ๑๕ เรื่อง[๑] กรณีนี้รัฐบาลไทยเห็นว่านายนอกซ์มีความประสงค์จะคุ้ยเขี่ยคดีความที่พระยาเทพประชุนตัดสินไปแล้วขึ้นมาชำระใหม่ และต้องการให้ฝ่ายคนในบังคับอังกฤษชนะทุกคดี หาไม่ก็จะก่อเหตุวิวาทต่าง ๆ เพราะมีความเกลียดชังพระยาเทพประชุน[๒]

จะเห็นได้ว่าท่าทีของกงสุลนั้นขัดแย้งกับรัฐบาลอินเดีย ซึ่งต้องการร่วมมือกับรัฐบาลไทยทางด้านการศาลและด้านอื่น ๆ ตามสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๒ การส่งพันตรีสตรีศมาสืบสวนตามคำกล่าวหาของนายนอกซ์นั้น ข้าหลวงอินเดียมิได้จองหาเรื่องก่อวิวาทดังที่กงสุลมักกระทำ แต่ได้แสดงจุดมุ่งหมายแน่นอนว่า

> ...มิศเซนนี้หมายจะเอาอำนาถเกาวแมนุต์ไทยสืบชำระความที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับที่ยังตกค้างอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ และจปฤกษาดวยเกาวแมนุต์ไทยที่จะจัดแจงการโปลิศในแขวงเมืองเชียงใหม่นั้น จะให้เปนเรียบรอยมั่นคง

---

[๑] หจช., ร. ๕ ต. ๕.๑/๑, เบ็ดเตล็ดราชการเมืองเชียงใหม่ฝ่าย เรื่องความปี ๑๐๕, ๑๑๐ (๑๘ ต.ค. – ก.พ. ๑๐๕).

[๒] เรื่องเดียวกัน.

ยังไรดู้ แลจะจัดแจงชำระความที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษนั้นได้ต่อไป ฝ่ายหนาอย่างไร แลคงจะมีการอื่นบาง คือที่เกี่ยวของกับเขตรแดนไทยกับเมืองบริติชเบอมา...[๑]

รัฐบาลอินเดียเองทราบว่านายนอกซ์นั้นขัดแย้งกับรัฐบาลไทยอยู่ และนายนอกซ์ต้องการล้มเลิกสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ จึงส่งพันตรีสตรีศมาเพื่อปรึกษาหารือกับรัฐบาลไทยจะได้ดำเนินการตามข้อสัญญาต่อไป ไม่ให้เสียเกียรติของรัฐบาลอินเดีย

อนึ่ง การที่นายนอกซ์ไม่พอใจสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ นั้น สันนิษฐานได้ว่า เป็นเพราะนายนอกซ์หวังผลประโยชน์จากดินแดนภาคเหนือ จึงอยากขยายอิทธิพลของตนออกไป รัชกาลที่ ๕ ทรงได้เบาะแสมาว่า

> ...มิสเตอนอกซ์เปนคนหากินอยู่ในเรื่องป่าไม้ ชักชวนพวกพม่าให้ทำเรื่องราวลงชื่อถวายกันมาก มารองุตอกงซุลอังกฤษ วาพวกมันไมชอบใหคนอินเดียมาเปนกงซุลที่เมืองเชียงใหม อยากจะใหคนุกงซุลที่กรุงเทพฯขึ้นไป เพราะวาคนกงซุลที่กรุงเทพฯ เอาธุระพวกมันมากกวาคนอินเดีย แลพูดกับไทยได้กวาคนอินเดียพูด...[๒]

แม้จะไม่พอใจสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ นายนอกซ์ก็พยายามมีส่วนเกี่ยวข้องในการติดต่อระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอินเดียเสมอ เช่น เมื่อนายฮินเดอ-บรันข้าหลวงเมืองผาปูนเดินทางมาชำระคดีความที่คั่งค้างร่วมกับพระนรินทรราชเสรีที่เชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ นายนอกซ์ก็ส่งนายเอดเวิร์ดไปเป็นตัวแทน และเมื่อ

---

[๑]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๔๐ เลขที่ ๒๐๖๕ เสกตริ-เกาวแมนอินเดียถึงมิสเตอร์นอกซ์.

[๒]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, ๒๗ เจ้าพระยา, หน้า ๗๔๐.

พันตรีสตรีศมาอีกในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ นายนอกซ์ก็ส่งนายกูลด์ไป นายนอกซ์พยายามยึดอำนาจคืนมาโดยเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษ ให้ตั้งรองกงสุลอังกฤษที่เชียงใหม่เพื่อดูแลผลประโยชน์คนในบังคับอังกฤษ แต่เพื่อประนีประนอมกับรัฐบาลอินเดีย ก็จะให้รัฐบาลอินเดียเลือกตัวบุคคลและรับผิดชอบในเรื่องค่าใช้จ่ายต่าง ๆ แต่รองกงสุลจะอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ[๑]

รัฐบาลไทยไม่ยอมรับข้อเสนอของนายนอกซ์ โดยอ้างว่าเป็นการผิดข้อสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ หากจะมีการตั้งรองกงสุลขึ้น รัฐบาลไทยก็ต้องปรึกษากับรัฐบาลอินเดียก่อน อีกประการหนึ่งรัฐบาลเห็นว่าการปกครองประเทศราชภาคเหนือยังไม่เรียบร้อย แม้จะมีข้าหลวงไทยขึ้นไปดูแลราชการอยู่ เกรงว่าหากเจ้านายขุนนางกระทำสิ่งใดผิดพลาดกับรองกงสุลแล้ว ความผิดนั้นจะตกอยู่กับรัฐบาลไทยด้วย[๒]

อย่างไรก็ตาม นายนอกซ์ยืนยันว่ารัฐบาลอังกฤษมีสิทธิตั้งรองกงสุลได้ตามสนธิสัญญาที่ทำไว้ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ และตามสนธิสัญญาที่ไทยทำกับเยอรมัน เดนมาร์ค และออสเตรีย[๓] นายนอกซ์ยังได้หยั่งเชิงรัฐบาลไทยว่า หากรัฐบาลไทยต้องการเลิกสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ เพราะเป็นสัญญาที่ทำให้เกิดปัญหา ไม่อาจปฏิบัติตามข้อสัญญาได้แล้ว ตนก็จะช่วยขอร้องให้รัฐบาลอังกฤษยกเลิกสัญญานั้นเสีย[๔]

---

[๑]หจช., ร. ๕ กต. ๓๐ จ.ศ. ๑๒๓๘ – ๑๒๓๙, หน้า ๑๔๒.

[๒]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๔๐ เลขที่ ๒๐๖๒ เจ้าพระยาภาณุวงษ์ฯถึงมิสเตอร์นอกซ์.

[๓]หจช., ร. ๕ กต. ๔๘ จ.ศ. ๑๒๔๐, หน้า ๕๗.

[๔]หจช., ร. ๕ กต. ๓๐ จ.ศ. ๑๒๓๘ – ๑๒๓๙, หน้า ๑๖๔.

หลังจากนายนอกซ์พ้นจากตำแหน่งกงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯแล้วในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ ผู้รับตำแหน่งต่อมาคือ นายวิลเลียม คิฟฟอร์ด ปัลเกรฟ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงกงสุลคนใหม่ว่า มีอัธยาศัยดี ไม่จองหองเหมือนนายนอกซ์ แต่ค่อนข้างจะยกตัวเอง อย่างไรก็ตามรัฐบาลอังกฤษมีนโยบายให้กงสุลสนิทสนมกับกษัตริย์ไทยให้มากที่สุด[๑]

แต่ปัญหาขัดแย้งกันเกี่ยวกับคดีความเมืองเหนือระหว่างกงสุลอังกฤษกับรัฐบาลไทยก็ยังคงเกิดขึ้น มีการรื้อฟื้นคดีความขึ้นมา โดยคนในบังคับอังกฤษที่เป็นหมอความและหวังผลประโยชน์ เช่นนายด็อกกับพรรคพวกฟ้องคดีขึ้นมาอีก นายปัลเกรฟพยายามแสดงความสามารถของตนด้วยการตัดสินคดีความด้วยตนเอง ไม่ยอมรับฟังข้อเท็จจริงจากรัฐบาลไทย[๒]

นโยบายที่นายปัลเกรฟรับฟังมาจากรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๗ คือ พยายามเลิกสัญญานั้นเสีย เพราะรัฐบาลอังกฤษเห็นว่าเป็นสัญญาที่ตนเสียเปรียบ จะให้ใช้เฉพาะสัญญาบาวริ่งและพยายามกันไม่ให้รัฐบาลไทยติดต่อกับรัฐบาลอินเดียอีก[๓] แต่ให้ดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป จะเห็นได้ว่านายปัลเกรฟไม่ได้เสนอให้ยกเลิกสัญญาเชียงใหม่ปี พ.ศ. ๒๔๑๗ โดยทันทีทันใดเพราะเห็นว่ารัฐบาลไทยคงไม่ยอมอย่างแน่นอน และหากบีบบังคับรัฐบาลไทยให้ยอมยกเลิกก็จะเป็นที่เสื่อมเสียแก่รัฐบาลอินเดียด้วย ดังนั้นนายปัลเกรฟจึงพยายามให้ข้อราชการที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษในภาคเหนืออยู่ในความดูแลของตนให้มากที่สุด ได้เสนอข้อ

---

[๑]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, เจ้าคุณกรมท่า, หน้า ๗๕๑.

[๒]พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์ฯ ลงวันศุกร์ ดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะโรงโทศก ศักราช ๑๒๔๒, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๔.

[๓]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕๐.

บังคับสำหรับข้าหลวงประจำเชียงใหม่ ในลักษณะที่ผ่อนปรนให้ข้าหลวงมีอำนาจตัดสินความได้กว้างขวางขึ้น[๑] ในขณะเดียวกันก็จำกัดมิให้ข้าหลวงติดต่อกับรัฐบาลอินเดียดังได้กล่าวมาแล้ว

สาเหตุสุดท้ายคือ ขอบเขตอำนาจของข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศ ข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศเชียงใหม่นั้น เปรียบเหมือนหนังหน้าไฟเพราะต้องเป็นตัวกลางระหว่างเจ้านายขุนนางและราษฎรพื้นเมืองกับคนในบังคับอังกฤษ หากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเสียผลประโยชน์ก็มักจะฟ้องร้องกล่าวหาว่าข้าหลวงไม่ยุติธรรม การส่งข้าหลวงไทยไปตามสัญญาเชียงใหม่ปี พ.ศ. ๒๔๑๖ นั้น รัฐบาลยังไม่มีนโยบายจริงจังที่จะแทรกแซงการปกครองของประเทศราชภาคเหนือ ข้าหลวงมีหน้าที่หลักคือ พิจารณาคดีความระหว่างคนในบังคับอังกฤษกับเจ้านายขุนนางและราษฎรภาคเหนือ ตามหน้าที่นี้ข้าหลวงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากเจ้านายขุนนางในการส่งตัวจำเลย พยาน เพราะข้าหลวงไม่คุ้นเคยกับสถานที่ไม่รู้จักผู้คนและไม่มีกำลังของตนเอง ข้าหลวงเป็นเพียงผู้พิจารณาตัดสินตามกฎหมาย แต่ผู้มีอำนาจบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายคือ เจ้านายขุนนาง หากเจ้านายขุนนางไม่ให้ความร่วมมือ ข้าหลวงก็ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ มีการร้องเรียนมายังกรุงเทพฯ เช่น หลวงบริบาลบุรีรมย์กล่าวโทษเจ้านายขุนนางเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ว่าช่วยพูดจาถกเถียงแทนตัวความฝ่ายโจทย์จำเลย ไม่ค่อยยอมส่งตัวความให้[๒] ส่วนพระยาราชเสนามีใบบอกลงไปว่า เจ้านครลำปางกับเจ้านายบุตรหลานทำหนังสือสัญญาป่าไม้ให้กับพม่าต้องอยู่ในบังคับอังกฤษตามใจชอบ ไม่ได้

---

[๑]หจช., ร. ๕ มท. ๑๐ จ.ศ. ๑๒๔๓, หน้า ๑.

[๒]หจช., ร. ๕ มท. ๑๑ จ.ศ. ๑๒๓๙, หน้า ๔๕๕.

ให้ข้าหลวงประทับตราตามสัญญาและยังติดค้างค่าตอไม้ส่วนที่เป็นเงินใช้จ่ายแผ่นดินอยู่มาก[๑]

แม้แต่เงินค่าใช้จ่ายสำหรับข้าหลวงและข้าราชการไทยอื่น ๆ พระยาเทพ-ประชุนได้เกลี้ยกล่อมให้เจ้านครเชียงใหม่แบ่งเงินค่าตอไม้ส่วนหนึ่งเป็นเงินสำหรับแผ่นดิน ใช้จ่ายเป็นเงินเดือนข้าหลวงและข้าราชการไทยที่ขึ้นไปประจำที่เชียงใหม่ เงินส่วนนี้เจ้านครเป็นผู้เก็บรักษา ข้าหลวงจะต้องทำฎีกาเสนอไปยังเจ้านคร ๆ จึงจะจ่ายให้แล้วมีบัญชีบอกลงมากรุงเทพฯ[๒]

การที่ข้าหลวงไม่ได้รับอำนาจเด็ดขาดใด ๆ ในการปกครองในขณะที่เจ้า – นายขุนนางยังควบคุมกลไกการบริหารไว้ทุกอย่าง มีผลต่อปัญหาสำคัญที่ทำให้เกิดคดีความ คือ การทำป่าไม้และการรักษาความสงบป้องกันโจรผู้ร้ายก็ยังอยู่ในอำนาจของเจ้านายขุนนาง เมื่อเจ้านายขุนนางไม่ให้ความร่วมมือคดีความก็เกิดขึ้นเรื่อย ๆ จนกงสุลอังกฤษกล่าวสบประมาทอำนาจของรัฐบาลไทยเหนือประเทศราชภาคเหนือว่า

> ...ฝ่ายข้างเกาเวอนแมนต์สยามก็มักอวดอ้างว่าบังคับบัญชาหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือได้แข็งแรง ก็ดูเหมือนอย่างพวกเจ้าลาวฝ่ายเหนือนั้นไม่มีความเกรงกลัวนับถือกับเกาเวอนแมนต์สยามเลย ที่เป็นขอสงไสอยู่ ที่จะกำราบยึดแขวงแรงได้ก็กำราบยึดเอาแขวงแรงไว้กับแต่ก่อนใหม่มาก ถาจะยึดกำราบไม่ได้ก็อย่าทำอะไรเลย...[๓]

ฝ่ายรัฐบาลอินเดียก็ยังไม่พอใจผลงานของข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศ เพราะสถานการณ์ไม่ดีขึ้นอย่างที่คาดหมายไว้ ข้าหลวงอังกฤษในพม่ากล่าวหาว่า

---

[๑]หจช., ร. ๕ มท. ๒๑ จ.ศ. ๑๒๔๔, หน้า ๕๘.

[๒]หจช., ร. ๕ ม. ๒.๑๒ก/๑, ใบบอกเมืองเชียงใหม่ (มิ.ย. ๙๓ – ๒๐ เม.ย. ๑๑๐).

[๓]หจช., ร. ๕ กต. ๓๐ จ.ศ. ๑๒๓๘ – ๑๒๓๙, หน้า ๕.

...ข้างฝ่ายคอเวอนแมนต์สยามไม่ได้จัดการโดยจริงให้ควรกับหนังสือสัญญา คือ ไม่ได้ตั้งโปลิศในเขตรนุดนโดยสมควร แลไม่ได้จัดการโดยสมควรที่จะชำระความที่เมืองเชียงใหม่ จึงได้เปนการเกิดโจรผู้ร้ายได้ฆ่าคนตาย กับอีกประการหนึ่งความสัปเยกอังกฤษซึ่งเกี่ยวของหาได้รับชำระโดยยุติธรรมไม่...[๑]

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลอินเดียนั้นดูเหมือนจะเข้าใจปัญหาของรัฐบาลไทยดีว่าการที่สัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๗ ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรก็เพราะการปกครองยังอยู่ในอำนาจของเจ้านายฝ่ายเหนือ ซึ่งยึดมั่นอยู่กับรูปแบบการปกครองแบบเดิมและพยายามรักษาผลประโยชน์ของตนไว้ ลอร์ด แอชลีย์ อีเดน ผู้ช่วยข้าหลวงแคว้นเบงกอลถวายคำแนะนำแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "พระองค์ควรจะอุสาห์ให้เมืองลาวอยู่ในบังคับเดจขาต แต่ข้าพระพุทธเจ้าทราบเกล้าอยู่แล้วว่า การนี้เปนการยากที่จะทำเพราะทางนั้นมีของขวางกั้นมาก"[๒]

แม้ว่ารัฐบาลอินเดียและกงสุลอังกฤษจะเร่งเร่าให้รัฐบาลไทยเข้าควบคุมการปกครองประเทศราชภาคเหนืออย่างเด็ดขาด แต่รัฐบาลไทยก็ยังดำเนินนโยบายผ่อนปรน ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการใช้สติปัญญาในการยึดอำนาจการปกครอง ไม่ต้องการใช้กำลังเข้าบีบบังคับ จะเห็นได้จากคำสั่งลับถึงพระยาราชสัมภารากร ผู้รับตำแหน่งข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศต่อจากพระยาราชเสนา ในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ ระบุอำนาจหน้าที่ของข้าหลวงไว้ว่า

---

[๑]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๙ เลขที่ ๒๑๖๙ หนังสือหลวงสยามานุเคราะห์ กงสุลสยามเมืองรางงุน.

[๒]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๙ เลขที่ ๒๑๖๙ หนังสือลอดแอชเลอีเดนเลบเตอแนนต์คอเวอนเนอเบงกอล กราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

...การซึ่งเปนข้าหลวงสามหัวเมืองนี้ ต้องถือว่าตัวเปนผู้รักษาอำนาจ แลคำสั่งกรุงเทพฯที่จะให้เปนไปโดยตามคำสั่งทุกประการ แลต้องรู้ความประสงค์ของกรุงเทพฯว่า เราถือว่าเมืองเชียงใหม่ยังไม่เปนพระราชอาณาเขตรของเราแท้ เพราะยังเปนประเทศราชอยู่ตราบใด แต่เราก็ไม่ได้คิดจะรื้อถอนวงษตระกูลมีให้เปนประเทศราช เปนแต่อยากจะถือจะยึดเอาอำนาจที่จริง คือการอันใดจะเปนไปได้ก็ให้เปนไปได้ฉะเพาะที่เรายอมให้เปน คือให้ขาหลวงมีอำนาจจะสั่งให้ทำอันใด จะห้ามไม่ให้ทำอันใด โดยตรง ๆ เปนการเปิดเผยในที่ควรเปิดเผย ถ้าเปนการลับ ๆ โดยเปนการแนะนำสั่งสอน ลาวต้องทำตามในการที่ไม่ควรจะเปิดเผย เมื่อจะว่าโดยย่อแล้ว ให้ลาวเปนเหมือนหนึ่งเครื่องจักร ซึ่งเราจะหมุนให้ไปข้างนาฬิกาให้มาข้างหลังก็ได้ตามใจชอบ ดังนั้นแล เปนการถูกต้องกับความปรารถนาของกรุงเทพ แต่เปนการจำเปนที่จะต้องทำการอย่างนี้ด้วยสติปัญญาเปนมากกว่าอำนาจกำลัง ต้องอย่าให้ลาวเห็นว่าเปนการบีบบังคับกดขี่ ต้องชี้ให้เห็นในการที่จะเปนประโยชน์และไม่เปนประโยชน์เปนพื้น เพราะฉะนั้นการซึ่งข้าหลวงจะแต่งราวกับเจ้านครเชียงใหม่เหมือนพระยาราชเสนาดังนั้น เปนคลาดจากทางความประสงค์ของผู้ปกครองกรุงเทพฯที่เดียว เพราะฉะนั้นพระยาราชสัมภารากรจะต้องผูกไมตรีกับพระเจ้าเชียงใหม่ให้สนิทจงได้...[๑]

ผู้ที่มีส่วนอย่างมากในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับประเทศราชภาคเหนือในช่วง พ.ศ. ๒๔๑๗ – ๒๔๒๖ คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ในเรื่องที่เกี่ยวกับประเทศราชภาคเหนือนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมักขอความเห็นจากสมเด็จเจ้าพระยาฯก่อนเสมอ นโยบายของสมเด็จเจ้าพระยาฯยึดถือธรรมเนียมการปกครองประเทศราชแบบเดิม ไม่ต้องการให้รัฐบาลเข้าแทรกแซงการปกครองภาคเหนือ เพราะเกรงเจ้านายขุนนางจะไม่พอใจและก่อการกบฏขึ้น และถือว่าเมืองประเทศราชภาคเหนือเป็นเมือง "สามิภักดิ์" ไม่ใช่ "เมืองขึ้นกรุง"

---

[๑]หจช., ร. ๕ พศ. ๑๐ จ.ศ. ๑๒๔๕, หน้า ๘๑.

แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วย แต่ไม่ได้ทรงคัดค้านอย่างรุนแรง จนกระทั่งสมเด็จเจ้าพระยาฯถึงแก่พิราลัย[๑] รัฐบาลไทยทำสัญญาเชียงใหม่ ปี พ.ศ. ๒๔๒๖ อีกครั้ง รัฐบาลไทยจึงเริ่มใช้นโยบายที่เข้มงวดกว่าเดิม

นอกจากประสิทธิภาพในการทำงานของข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศจะถูกจำกัดด้วยนโยบายประนีประนอมของรัฐบาลไทยแล้ว ยังขึ้นอยู่กับบุคคลิกภาพของข้าหลวงเองด้วย เช่น พระยาเทพประชุนนั้นเป็นข้าหลวงตุลาการคนแรกที่ขึ้นไปประจำที่เชียงใหม่ สามารถเข้ากับเจ้านครเชียงใหม่ได้ดี ทำให้นำนโยบายแทรกแซงอำนาจจากรัฐบาลไทยไปปฏิบัติได้โดยเจ้านายไม่ทันรู้สึกตัว เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกับตรัสชมว่า "...ซึ่งพระยาเทพเกลี้ยกล่อมเจ้าเชียงใหม่ได้จนเชื่องนั้นก็เป็นการดีหนักหนา..."[๒]

ทางฝ่ายเจ้านายขุนนางก็ได้มีหนังสือแสดงความพอใจในตัวพระยาเทพประชุนว่า

> ...ท่านพระยาเทพประชุนกับท่านพระอุดรพิศดารก็ได้ตั้งใจรับราชการช่วยเจ้านายรักษาไพร่บ้านพสเมือง เจ้านายบุตรหลานได้อยู่ดีมีสุข เจ้านายทาวพระยาก็ได้เป็นที่ปรึกษาหารือราชการใหญ่น้อยปรองดองโดยยุติธรรม ขุนหมื่นเสมียนทนายก็ได้เอาใจใส่ในราชการตามตำแหน่ง พนักงานหาได้กดขี่ข่มเหงไพร่ชาวเมืองให้ได้ความเดือดร้อนไม่...[๓]

เมื่อข้าหลวงเป็นผู้มีวาทศิลป์ รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา เจ้านายขุนนางก็มีความพอใจสมัครสมานกับข้าหลวงยอมให้ความร่วมมือเป็นอันดี เกิดผลดีต่อการดำเนินงาน

---

[๑]สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์พิราลัย พ.ศ. ๒๔๒๖.

[๒]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, ๒๗ เจ้าพระยา, หน้า ๖๘๑.

[๓]หจช., ร. ๕ ม. ๒.๑๒ก/๑, เจ้าราชบุตรกราบทูลกรมพระบำราบกล่าวโทษพระยาราชเสนา (ร.ศ. ๑๐๕).

ของศาลต่างประเทศ แต่ถ้ามีความผิดพ้องหมองใจกันก็จะเกิดปัญหา ดังที่หลวงบริบาลบุรีรมย์กล่าวโทษไปว่าเจ้านายขุนนางไม่ให้ความร่วมมือส่งตัวจำเลยให้ แต่หลวงบริบาลเองก็มุ่งหาเหตุแสดงอำนาจเหนือเจ้านายขุนนาง เห็นได้จากคดีมองกุณะ หลวงบริบาลบุรีรมย์ตัดสินให้มองกุณะชนะความหนานอิดน้อยมหาไชย โดยไม่ได้พิจารณาความให้ถึงที่สุดก็บังคับให้จำเลยเสียค่าปรับ คดีนี้ภายหลังหลวงบริบาลฯสารภาพว่าที่กระทำไปดังนั้น "...เพื่อเหตุที่จะทำให้เจ้านครลำปางตกใจเท่านั้น..."[๑] แสดงว่าต้องการแสดงอำนาจโดยไม่คำนึงถึงผลเสียต่อขบวนการยุติธรรม ส่วนพระยาราชเสนาข้าหลวงตุลาการ ต่อจากพระยาเทพประชุนเกิดบาดหมางกับเจ้านายขุนนางเมืองเหนือ เพราะพระยาราชเสนาไม่ห้ามปรามบุตรหลานบริวาร ปล่อยให้วิวาทกับเจ้านายบ่าวไพร่ถึงกับนายเลื่อนบุตรพระยาราชเสนาเมาสุราถืออาวุธบุกรุกขึ้นไปบนเรือนของพระยาอุปราชเมืองเชียงราย ซึ่งตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่[๒] ต่อมาพระยาราชเสนาถูกเรียกตัวกลับและถูกลงโทษ รัฐบาลส่งพระยาราชสัมภารากรไปแทน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงความวิตกและกำชับว่า

> ...ขอให้รักษาตัวให้ดี อย่าให้ลาวดูถูกได้ เราก็วิตกอยู่ที่ราชเสนาไปทำเหมนไว้เสียแล้วจะแกยาก ลาวจะหาเหตุดูถูกอยู่ร่ำไป ถ้าเปนดังนั้นจะเสียราชการใหญ่ในภายน่าเปนแน่ เรามีความหวังใจในพระยาราชสัมภารากรว่าจะกู้เกียรติยศข้าหลวงซึ่งเราหมองไปแต่ก่อนให้คงคืนตามเดิมได้...[๓]

นอกจากข้าหลวงจะมีปัญหากับเจ้านายขุนนางแล้วก็มักมีปัญหากับกงสุลอังกฤษด้วย โดยถูกกล่าวหาว่าเข้าข้างเจ้านายขุนนางเพื่อหวังผลประโยชน์ร่วมกัน พระยาเทพประชุนในช่วงที่มียศเป็นพระนรินทรราชเสนี รับตำแหน่งข้าหลวงตุลาการคนแรกของ

---

[๑] หจช., ร.๕ พศ. ๘ จ.ศ. ๑๒๘๒ – ๑๒๘๔, หน้า ๓๒๐.

[๒] หจช., ร.๕ พศ. ๑๐ จ.ศ. ๑๒๘๕, หน้า ๗๐.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

ศาลต่างประเทศเชียงใหม่ ถูกคนในบังคับต่างชาติกล่าวหาว่าใช้ตำแหน่งหน้าที่แสวงหาผลประโยชน์ สามารถหารายได้ถึงปีละ ๒๐,๐๐๐ – ๓๐,๐๐๐ ดอลลาร์ ดังหนังสือของดอกเตอร์ชีค (Dr. Cheeks) พ่อค้าไม้ชาวอเมริกัน กล่าวถึงพระยาเทพประชุนว่า

> ...ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเลือกบุคคลผิด หากพระองค์ต้องการปกครองรัษฎรที่ถูกกดขี่ด้วยความยุติธรรมและความเมตตา การกระทำทุกอย่างของข้าราชการสยามผู้นี้เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ที่เห็นแก่ตัวโดยไม่คำนึงถึงบ้านเมืองหรือพระเกียรติยศของกษัตริย์ เขาปล้นสดมภ์บ้านเมืองและขายตำแหน่งหน้าที่ของตนเอง...[๑]

เนื่องจากประเทศราชภาคเหนือเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ กลุ่มชนชั้นปกครองมีรายได้จากทรัพยากรที่มีอยู่เช่น ป่าไม้ และภาษีพืชผลอย่างมากมาย ข้าหลวงที่ขึ้นมารับราชการอยู่ในภาคเหนือจึงได้รับผลประโยชน์เหล่านั้นด้วย ในรูปของสินน้ำใจซึ่งถือเป็นธรรมเนียมของภาคเหนืออยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม ข้าหลวงที่ทุจริตแสวงหาผลประโยชน์ก็มักจะได้รับโทษจากทางราชการ

ถึงแม้ผลงานของศาลต่างประเทศเชียงใหม่ทางด้านการพิจารณาตัดสินคดีความจะไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร แต่ทางด้านการเมืองการปกครองนั้นนับว่าศาลต่างประเทศเป็นความสำเร็จของรัฐบาลไทย ในการตั้งหน่วยงานขึ้นในภาคเหนือเป็นครั้งแรก โดยไม่มีการต่อต้านอย่างรุนแรง

จุดมุ่งหมายทางการเมืองของรัฐบาลไทยในการตั้งศาลต่างประเทศ คือ

๑. วางรากฐานในอันที่จะยึดอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง

๒. ป้องกันต่างชาติไม่ให้เข้าแทรกแซงหรือยึดครองประเทศราชภาคเหนือ อันจะมีผลสำคัญยิ่งต่อเสถียรภาพทางการเมืองและเกียรติภูมิของชาติ

---

[๑] James Ansil Ramsay, "The Development of a Bureaucratic Polity...," p. 90.

จุดมุ่งหมายในการวางรากฐานการยึดอำนาจการปกครองนั้น ดำเนินไปอย่างลมุนลม่อม แต่เดิมรัฐบาลไทยปกครองประเทศราชภาคเหนือตามธรรมเนียมโบราณคือ ให้ปกครองตนเองและส่งเครื่องราชบรรณาการทุก ๆ ๓ ปี เมื่อเกิดเหตุ-การณ์สำคัญ เช่น เจ้าเมืองถึงแก่พิราลัย ตั้งเจ้าเมืองใหม่ หรือเกิดการทะเลาะวิวาท รัฐบาลจะส่งข้าหลวงมาจัดการเป็นครั้งคราว แต่เมื่อมีการตั้งศาลต่างประเทศขึ้น มีข้าหลวงไทยประจำอยู่เท่ากับเป็นหูเป็นตาให้รัฐบาล สอดส่องดูความเคลื่อนไหว พฤติ-กรรมต่าง ๆ ของเจ้านายขุนนาง คอยศึกษาสถานการณ์ความเป็นไปในประเทศราช ภาคเหนือ หาโอกาสที่รัฐบาลจะเข้ายึดอำนาจได้

ประจักษ์พยานที่แสดงถึงความมุ่งหมายทางการเมืองของรัฐบาลไทยในการตั้งศาลต่างประเทศ คือ การที่ข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศเป็นข้าราชการฝ่ายมหาดไทยซึ่งควบคุมดูแลหัวเมืองประเทศราชอยู่แทนที่จะเป็นข้าราชการจากกรมท่าซึ่งมีหน่วยงานศาลต่างประเทศที่กรุงเทพฯรับผิดชอบคดีความของคนในบังคับต่างชาติและมีหน้าที่ติดต่อกับต่างประเทศอยู่แล้ว ในการดำเนินงานของศาลต่างประเทศอยู่ภายใต้คำสั่งของกรมมหาดไทย ซึ่งจะติดต่อประสานงานกับกรมท่า

ข้าหลวงไทยคนแรกคือ พระนรินทรราชเสนี (พุ่ม ศรีไชยยันต์) เป็นบุคคลที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้วางพระราชหฤทัยมาก เพราะเคยถวายตัวเป็นข้าหลวงพึ่งบุญของพระราชบิดาคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวชอยู่ ต่อมาได้รับหน้าที่เป็นข้าหลวงคุมเครื่องสรรพสิ่งของประหลาดของดีของไทยไปตั้งแสดงที่กรุงปารีส[๑] นับว่าพระนรินทรราชเสนีเป็นคนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะนำนโยบายยึดอำนาจอย่างค่อยเป็นค่อยไปไปใช้ในภาค-เหนือ ซึ่งเป็นนโยบายที่ข้าราชการขุนนางกลุ่มของสมเด็จเจ้าพระยาฯไม่เห็นชอบด้วย

---

[๑]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, ๒๗ เจ้าพระยา, หน้า ๖๔๑.

ทั้งในพระราชบัญญัติสำหรับข้าหลวงชำระความหัวเมือง ได้ระบุอำนาจของข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศที่นอกเหนือไปจากอำนาจทางการศาลไว้ในข้อ ๑๐ ว่า "...ข้าหลวงผู้เปนตระลาการศาลต่างประเทศชำระความอยู่เมืองเชียงใหม่นี้ ถ้ามีการทัพศึกแลราชการแผ่นดิน ให้ข้าหลวงเฉาเป็นธุระดูแลว่ากล่าวให้สมควรชอบด้วยราชการแผ่นดิน..."[๑]

ปรากฏว่าพระนรินทรฯสามารถทำให้เจ้านายขุนนางไว้วางใจ ถึงกับเกลี้ยกล่อมให้เจ้านายยอมแบ่งเงินค่าตอไม้และเงินภาษีอากรต่าง ๆ ซึ่งเป็นรายได้ของบ้านเมืองเป็นสามส่วน ส่วนหนึ่งยกถวายเป็นเงินสำหรับแผ่นดินไว้ใช้จ่ายในราชการต่าง ๆ อีกสองส่วนเป็นของเจ้านครแล้วแต่จะใช้จ่ายหรือแบ่งปันแก่เจ้านายขุนนาง[๒] เกี่ยวกับการเงินของบ้านเมืองนี้ เจ้านายเป็นผู้ควบคุมอยู่ โดยเฉพาะการเก็บภาษี ซึ่งเป็นรายได้สำคัญ แต่เดิมเจ้านายขุนนางเก็บเองแล้วแจกจ่ายกันไปตามส่วน มาในสมัยของเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้านายเมืองเชียงใหม่แพ้ความคนในบังคับอังกฤษต้องเสียค่าปรับจำนวนมาก เจ้านครจึงหาทางเพิ่มพูนรายได้ด้วยการใช้ระบบเจ้าภาษีนายอากรขึ้นในประเทศราชภาคเหนือและเพิ่มการผูกขาดภาษีบางชนิด เช่น หมาก ขี้ผึ้ง ผ้า ครั่ง และมีการตั้งโรงหวย โรงฝิ่น นำรายได้จำนวนมากมาสู่เจ้านาย แต่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน พระยาเทพประชุนได้เกลี้ยกล่อมให้เจ้านครเชียงใหม่ยกเลิกการผูกขาดภาษีหมาก ขี้ผึ้งและผ้าเสีย[๓]

---

[๑] ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๘), ๘ : ๒๓๔.

[๒] หจช., ร.๕ ม. ๒.๑๒ก/๑, ศุภอักษรเจ้านครเชียงใหม่ (ร.ศ. ๑๐๓).

[๓] James Ansil Ramsay, "The Development of a Bureaucratic Polity...," pp. 88 - 91.

แม้แต่ในราชการอื่น ๆ ข้าหลวงไทยก็มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมาก เช่น การตั้งเมืองเชียงแสนเพื่อเป็นหน้าด่านป้องกันข้าศึก เจ้านายได้ขอว่า

> ...เป็นการใหญ่แท้ ๆ แต่ลำพังเจ้านายลาวกลัวจะจัดการแลว่ากล่าวกันไม่เรียบร้อยได้ เพราะเป็นคนสามบ้านสามเมือง ถ้าโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ข้าหลวงที่เป็นสัจเป็นธรรมเหมือนพระยาเทพเป็นผู้ใหญ่ยกขึ้นไปคิดราชการเมืองเชียงแสนด้วย ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงเป็นที่อุ่นใจมาก...[๑]

แสดงว่าในหมู่เจ้านายขุนนางประเทศราชไม่สมัครสมานสามัคคีกัน ต้องคอยให้พระยาเทพประชุนเป็นตัวประสาน เปิดโอกาสให้ข้าหลวงไทยเข้าแทรกแซงการบริหารบ้านเมืองได้

จุดประสงค์ทางการเมืองข้อที่สอง คือ ป้องกันมิให้อังกฤษเข้าแทรกแซงหรือยึดครองประเทศราชภาคเหนืออันจะมีผลกระทบที่สำคัญยิ่งต่อเสถียรภาพทางการเมืองและเกียรติภูมิของชาติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิตกว่า "...การบ้านเมืองเราทุกวันนี้ อำนาจต่างประเทศครอบงำเข้ามามากนัก ถ้าจะนิ่งอยู่อย่างนี้ เห็นบ้านเมืองจะล่มจมเสียเปนแน่..."[๒]

การทำสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๗ และส่งข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศไปเชียงใหม่นั้น รัฐบาลมีจุดประสงค์ที่จะจำกัดอำนาจอิทธิพลของกงสุลอังกฤษไม่ให้ขยายขึ้นไปถึงภาคเหนือโดย "...จะตัดการขาดเป็นส่วนหนึ่งให้ข้าหลวง ณ เมืองเชียงใหม่ พูดจาโต้ตอบกับคอมมิสชันเนอที่ฝั่งน้ายองสะลิน ไม่ต้องพูดกับกงสุล ณ

---

[๑]หจช., ร.๕ ม. ๒.๑๒ก/๑, ศุภอักษรเจ้านครเชียงใหม่ (ร.ศ. ๙๗).

[๒]พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์ ลงวันที่ ๕ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีชวด อัฐศก ๑๒๓๘ ใน ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, เจ้าคุณกรมท่า, หน้า ๑๑๙.

กรุงเทพฯ จึงให้จัดข้าหลวงในกรมมหาดไทยตั้งเป็นตระลาการศาลต่างประเทศตามเมืองขึ้นเป็นส่วนหนึ่งไป..."[๑]

หน้าที่ของศาลต่างประเทศคือ เป็นตัวกลางระหว่างอังกฤษกับหัวเมืองประเทศราชภาคเหนือ เป็นนโยบายของรัฐบาลไทยที่ต้องการให้ความคุ้มครองแก่หัวเมืองภาคเหนืออย่างดีที่สุด ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำชับกับพระยาราชสัมภารากรว่า

> ...ทุกวันนี้บ้านเมืองก็จะไม่เหมือนแต่ก่อนแล้ว จะมีฝรั่งมุ่งค่าขึ้นไปอยู่ ถ้าจะมีข้อความบาดหมางกันอย่างไร อย่าให้ปรากฏไปแก่เขาผู้อื่น ๆ ให้บอกเลาลงมาให้รู้ จะได้แก้ไขให้เป็นการเรียบร้อยแก่กัน...พระยาราชสัมภารากรต้องถือว่าฝรั่งเป็นเขา ลาวเป็นไทย ถ้าพูดกับลาวฝ่ายหนึ่งไทยฝ่ายหนึ่ง ต้องถือว่าลาวเป็นเขาไทยเป็นเรา...[๒]

ตามนโยบายเช่นนี้ เมื่อเกิดคดีความขึ้น บางครั้งกงสุลอังกฤษพยายามเรียกร้องให้รัฐบาลไทยบังคับให้เจ้านายยอมรับคำตัดสินที่ไม่ยุติธรรม รัฐบาลไทยก็จะโต้แย้งจนถึงที่สุด โดยยึดหลักความยุติธรรมเป็นเกณฑ์ ไม่ยอมร่วมมือกับกงสุลอังกฤษ "หักคอลาว" ในอีกแง่หนึ่งพิจารณาได้ว่า นอกจากรัฐบาลไทยจะรักษาความยุติธรรม ในฐานะผู้ปกครองเหนือประเทศราชแล้ว การกระทำของรัฐบาลนั้นเป็นการช่วยเหลือเพื่อให้เจ้านายจงรักภักดี เคารพยำเกรง เชื่อถือว่ารัฐบาลไทยสามารถปกป้องพวกตนให้พ้นจากการกดขี่บีบบังคับของอังกฤษได้ รัฐบาลไทยเห็นว่า การที่กงสุลอังกฤษเรียกร้องให้รัฐบาลไทยใช้อำนาจบีบบังคับเจ้านายในคดีความต่าง ๆ โดยอยุติธรรมนั้น มีจุดประสงค์ให้ "ลาวดูถูกแลเกลียดไทยมากขึ้น จะได้หันไปหาเขา..."[๓]

---

[๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๖.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๘.

[๓] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, ๒๗ เจ้าพระยา, หน้า ๗๓๑.

ดังนั้น รัฐบาลไทยจึงมักเป็นตัวกลางคอยประนีประนอม ให้ความคุ้มครองแก่เจ้านาย ไม่ให้อังกฤษบีบบังคับมากจนเกินไป พยายามให้เจ้านายเห็นความน่ากลัวของอังกฤษ ได้ยึดเอารัฐบาลไทยเป็นที่พึ่ง ให้ความยุติธรรมแก่เจ้านาย ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเตือนพระยาราชเสนาในการพิจารณาตัดสินคดีความว่า "...ให้พระยาราชเสนาเอาใจใส่ส่วนความเรื่องนี้ โดยวิจารณปัญญาอันเลอียด อย่าทำใจง่ายให้เสียราชการฤาเป็นที่คับแค้น เคือดร้อนแก่เจ้านายท้าวพระยาเมืองนครเชียงใหม่..."[๑]

ในขณะเดียวกันรัฐบาลไทยพยายามแสดงให้อังกฤษเห็นว่า รัฐบาลไทยสามารถเป็นตัวกลางระหว่างอังกฤษกับประเทศราชภาคเหนือได้ดีที่สุด รัฐบาลมักอ้างเสมอว่า "...ลาวเปนคนป่า ไม่ใคร่รู้ธรรมเนียมสิ่งใดและไม่ชอบฝรั่งด้วย..."[๒] เป็นการชู้ไม่ให้อังกฤษติดต่อกับเจ้านายขุนนางโดยตรง และยังเตือนอังกฤษไม่ให้กระทำการรุนแรงกับพวกเจ้านายขุนนางว่า "...แม้นว่าเมืองอังกฤษจะกดขี่พวกลาวเชียงใหม่แลพวกกะเหรี่ยงแดงให้กระทำนอกจากธรรมเนียมที่เคยประพฤติ คงจะต้องเปลืองเงินเปลืองชีวิตมากเหมือนกัน เราก็รู้อยู่แล้วว่าพวกลาวเหล่านี้จะต้องรงับจัดแจงให้เรียบร้อย แต่จะต้องผ่อนเวลาให้เปนการช้าจึงจะได้..."[๓]

นับว่าบทบาทของศาลต่างประเทศทางด้านการเมืองนั้นประสบความสำเร็จด้วยดี ทำให้เจ้านายยึดถือเอารัฐบาลไทยเป็นที่พึ่ง ทั้งในด้านการบริหารบ้านเมือง และการติดต่อกับต่างประเทศ สามารถกีดกันไม่ให้อังกฤษขยายอิทธิพลเข้ามาในประเทศราชภาคเหนือได้สะดวก

---

[๑]หจช., ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๔, กอเรสปอนเดนเรื่องความมองชุนกะเล ผู้ว่าความแทนมองเย กล่าวโทษเจ้านครเชียงใหม่ว่าได้ตัดสินความแล้วไม่เร่งเงินที่อายกะลา อ้ายละเมิน ให้มองเยตามคำตัดสิน (ก.ย. ๑๐๑ – ก.ค. ๑๐๒).

[๒]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, ๒๗ เจ้าพระยา, หน้า ๗๑๘.

[๓]หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๓๖ เลขที่ ๒๑๖๔ พระราชหัตถเลขาถึงลอดแอชลี อีเดน.